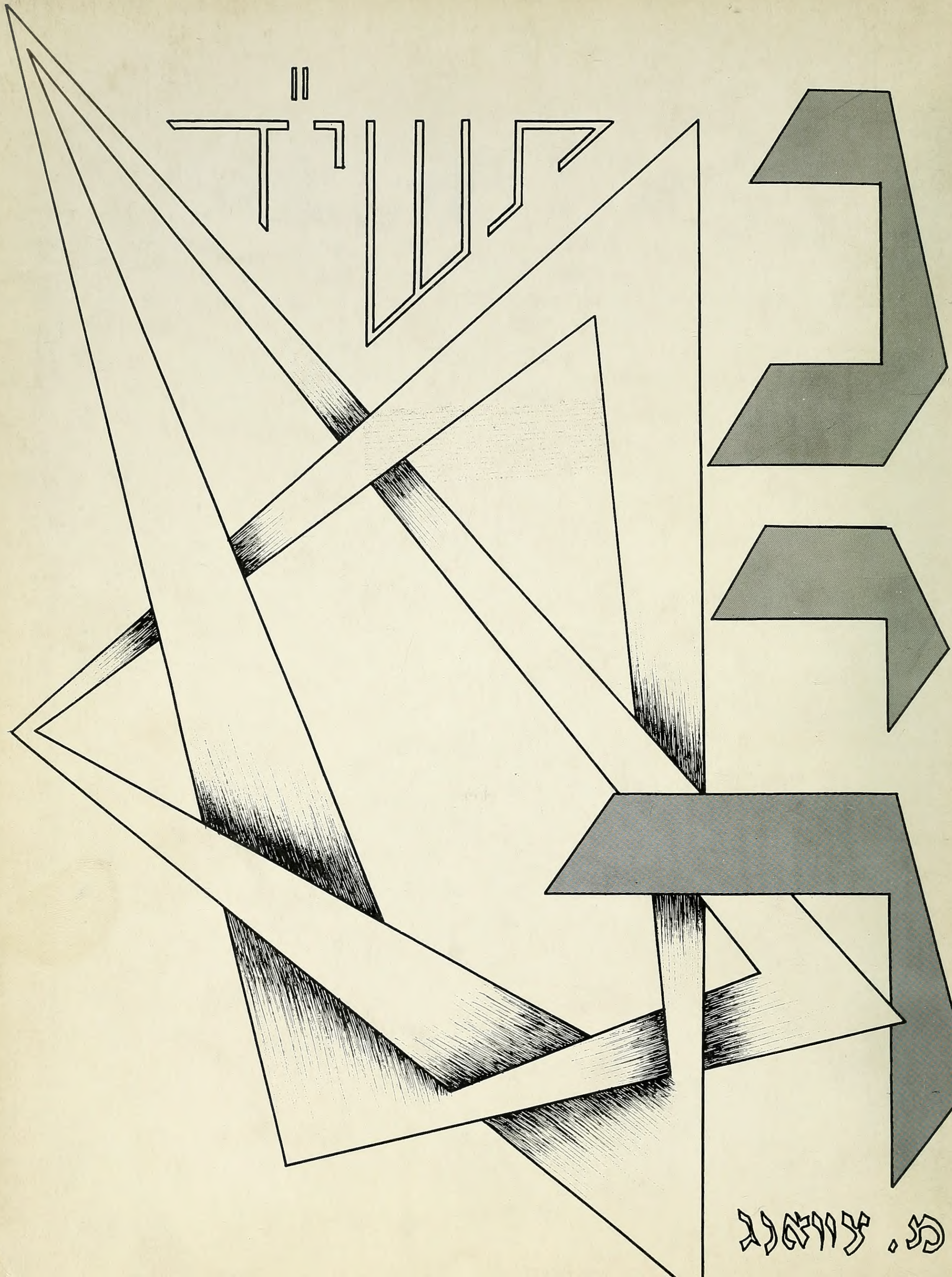

תש״ד
מ. צוואנג

„ניר"

ב"ה

קובץ שנתי היוצא על-ידי

הסתדרות תלמידי בית המדרש למורים

שעל יד

ישיבת רבנו יצחק אלחנן

ניו יורק

ה'תשי"ד

נירו לכם ניר

ואל תזרעו אל קוצים:

(ירמיהו: ד' ג'.)

תוכן הענינים:

מכתב מד"ר גרינשטיין 3

מערכת ה"ניר" (תמונות) 4-5

הקדשה 6

כבוד ויקר 7

דבר הנשיא 8

אגרת המסיימים 9

מורים 10-18

מסיימים 19-27

פעולות 28-38

ספרות:

הים (שיר) — א. ח. אביטן 41

בשקט טמון סוד כל יופי (שיר) — י. מ. אורליאן 42

חיים נחמן ביאליק — מ. אינגבר 43

זכרונות מבית־המדרש — י. ברנסון 45

יהושע מכניס — ש. גולד 47

אינצידנט על הגבול — ד. גנחובסקי 49

"במשעול הצר" (בקורת) — י. וויטי 50

רוחו של ישראל סבא — דר. ג. א. חורגין 57

הדרך הארוכה של החנוך — דר. פ. חורגין 60

החתם סופר זצ"ל — הרב מ. ה. יונגרייס 62

ש. שלום — משורר היחיד והדור — א. מרתאן 65

תולדות ספרותנו (שיר) — י. י. סינגער 69

הרהורים ביום העצמאות — ל. י. קורץ 72

מרק שגל — ציר הגלות — ח. קלכהיים 73

מעריב (ספור) — מ. צ. קצפר 75

ושננתם לבניך — מ. י. שפיגלמן 77

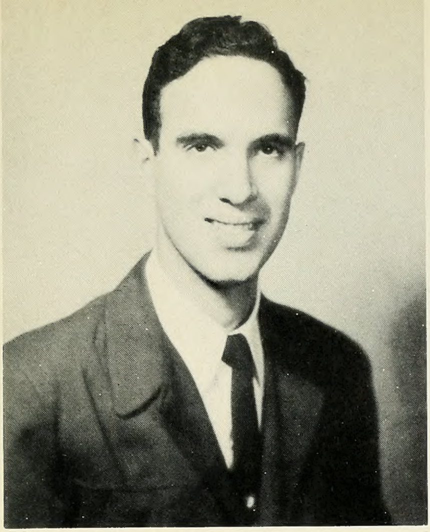
בית מדרש למורים של ישיבת ר׳ יצחק אלחנן
YESHIVA UNIVERSITY
Teachers Institute
AMSTERDAM AVENUE and 186th STREET
NEW YORK 33, N. Y.

OFFICE OF THE REGISTRAR

תלמידים יקרים:

במשך שבע השנים שאני מכהן בתור
רשמן של בית מדרש למורים באתי לידי הכרה
שהתלמידים שלנו שמקבלים חנוך בשפה העברית
ובספרותה עתידים לתפוס מקום בראש העבודה
היהודית הצבורית באמריקה. אין לנו עתיד בתור
יהודים אלא אם נקשור קשרים רוחניים אמיצים
עם מדינת ישראל. שם בארץ ישראל תיוצר יהדות
פוריה ורעננה והיא תתרום תרומות חדשות לכל
העולם כולו. רק אלה שידעו עברית ושיוכלו לקרא
עתון וספר עברי הנדפס בארץ ישראל יהיו מוכשרים
לקבל השפעה מארץ האבות ולהעניק לאחרים מההשפעה
הזאת. ותלמידינו שמקבלים חנוך מלא יוכלו להביא
לקהל היהודי באמריקה את דבר ארץ ישראל את
תרומתה ויצירתה. אל תזניחו את התפקיד הנעלה
העומד לפניכם. למדו היטב היום, כי מחר תדריכו
רבים!

חיים ב. גרינשטיין
חיים ב. גרינשטיין

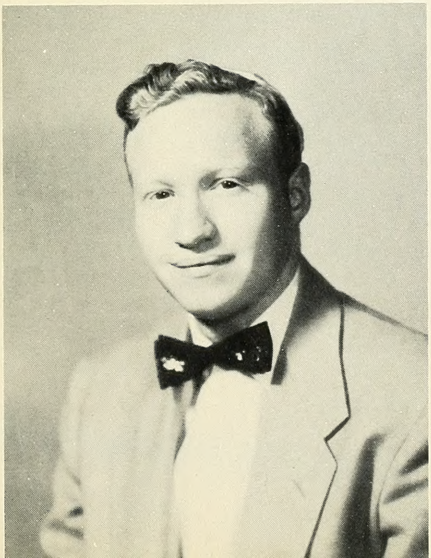
עורך ראשי יהודה הריס

מערכת

ורך אמנותי יוסף לוין

מנהל המסחר משה אנטלמן

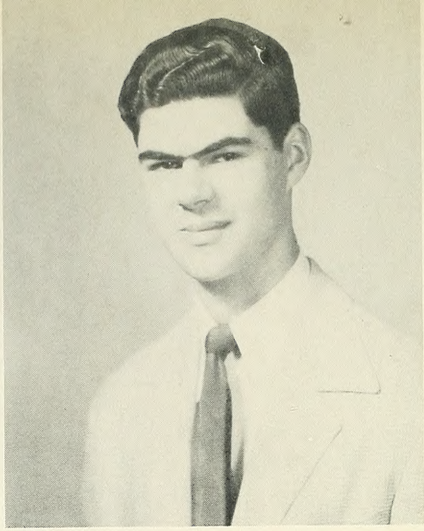
פסיפס תמונות

מ. ליבר

ש. פרקאש

צלמן

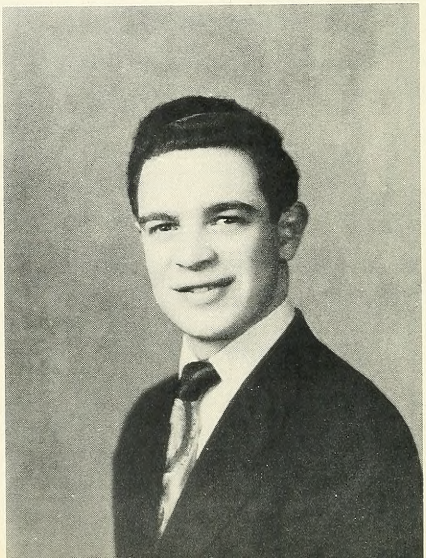
מ. ריכטר

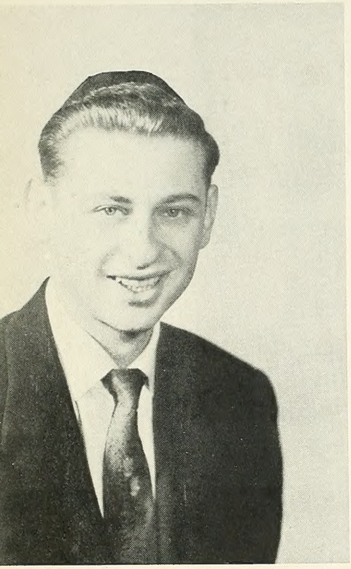

עורך מנהל **יהודה חמודות**

ה״ניר״

עורך ספרותי **מאיר אינגבר**

עורך אמנותי **משה צוואנג**

היועץ והמדריך

מר חיים ליף

על מסירות ללא גבול ומאמץ ללא לאות,
על סבלנות כנה והבנה מלאה לתלמידיו,
על אשיותו אשר שמשה למופת לנו

אנחנו גאים להקדיש חוברת זו לכבודו
של **ד"ר ח. ב. גרינשטיין**

הקדשה

למורה הנערץ

לרע הנאמן והמסור

למיעץ ומנחה הדרך

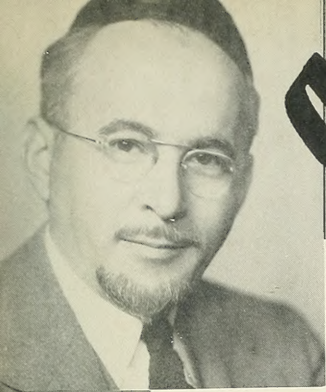
ד״ר גרשון חורגין

כבוד ויקר

ברכות חמות והערצה רבה
על עזרתו ומסירותו למוסד ולתלמידיו
ועל תרומתו ליצירת השפה המשותפת
בין הצדדים

למדריך בו תורה וגדולה
עומדים במקום אחד

ממסיימי בית המדרש למורים תשי״ד

דבר הנשיא

ד"ר שמואל בלקין

YESHIVA UNIVERSITY
AMSTERDAM AVENUE AND 186 STREET
NEW YORK 33, N. Y.

OFFICE OF THE PRESIDENT

לכל המסיימים - שלום רב!

חכמינו, זכרונם לברכה, כשהפליגו בערך החינוך לא נתקררה דעתם עד שבאו ואמרו: אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן. הדגשה יתרה זו בערכה המכריעה של חרישה רוחנית ראשונה על תלמי לבו הרך של הילד, יש בה משום אמת יסודית, וגופי חיים לאומיים ודתיים תלויים בה. לא היתה לנו מלחמה כבדה על נפש הילד כבדורות האחרונים. כמעט ונתקיים בנו, חלילה, המקרא: „בניך ובנותיך נתונים לעם אחר". החינוך היהודי, שקשר דורות שלמים בעבותות אמונה למורשת ישראל, נידלדל דלדול מחריד. אבותינו הקריבו בשנות מצוקה וסבל כל אשר להם להקנות לבניהם את אוצרות תורתנו ורוחנו. צאצאיהם בדורות האחרונים החליפו חיי עולם בחיי שעה והרוחות המצויים של הזמן החדש עקרו מלבם את הזיקה למסורת של תורה ומצוות אשר הביאו אותנו עד הלום.

השיבה אל מקור חיינו -- זאת היא ראש תעודתנו. מוסד התורה והחכמה שלנו נטל על עצמו להחזיר את העטרה ליושנה. אנו אוסרים מלחמה נגד כתות הכחש והסתירה. בעזרת הבורא הלך מוסדנו הלוך והתרחב עד שהיה לתל-תלפיות ליהדות הנאמנה בתפוצה היהודית הגדולה ביותר בעולם. עלינו הוטל התפקיד רב-האחריות: לגדל דור שוחר תורה ותושיה, דור דעה, ולטוות הלאה את שלשלת הזהב של יהדות צרופה.

אתם זרע ברך א׳ נעשים שותפים עתה במפעלנו הגדול. מצווים אתם לפזר ענני הבערות ועם-הארצות שעלו על שמי חיינו. יחד נעשה וגם נצליח בעזרת נצח ישראל והאור השופע מציון, להגדיל את פעלנו כדי לבסס ולבצר את בית ישראל ברוח כל קדשי עמנו.

עלו והצליחו - ויהי השם עמכם!

ד"ר שמואל בלקין
נשיא

ד"ר פנחס חורגין

מסיימי מדרש

הסתדרות תלמידי בית המדרש למורים של ישיבה אוניברסיטה

Teachers Institute Student Council
of Yeshiva University

AMSTERDAM AVENUE & 186TH STREET
NEW YORK 33, N. Y.

PHONE LO. 8-8400

לד"ר חורגין היקר,

בסיימנו את בית מדרש למורים ברצוננו להפרד ממך מנהל המוסד, הד"ר פנחס חורגין, אין בכוחם של מספר משפטים להביע את רחשי הכבוד וההערצה, רגשות היקר והחבה אשר בקרבנו לך.

המזיגה הנפלאה של אשיות נעלה וידיעות כה רבות, מעוף והבנה עמוקה, דתיות ולאומיות, היו לנו, תלמידיך, למופת ולדוגמא.

עלינו לברך על כל שעה ושעה שזכינו להנות מאור אשיותך ומשפע ידיעותך. הידיעות שרכשנו יהיו לנו נכס אשר לא יסולא בפז.

ונברכך בכל לב על הפכך את "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" מהלכה למעשה, מסגרת תפילה לקיום בגופך.

תהי דרכך צלחה ויהי רצון שכשם שהקימות כאן דור של מורים, תקים בארץ דור של בוני הארץ ברוח ישראל סבא.

מסיימי בית מדרש למורים
תשי"ד

חבר המורים

יושבים (מימין לשמאל): הרב מלך שכטר, ד"ר א. איגוס, הרב אליעזר מרקלס, ד"ר פנחס חורגין (מנהל), הרב פרופ. שמואל ק. מירסקי, הרב שלמה ווינד, מר חיים ליף.
עומדים: הרב יחיאל גרוסמן, ד"ר חיים ב. גרינשטיין (דפתרן), הרב אליעזר כ"ץ, הרב מרדכי קרפ, הרב דוד מירסקי, הרב משה א. ריגר, הרב מנחם ברייאר, מר משה בן־מאיר, הרב חיים ד. גולבסקי.

מורים

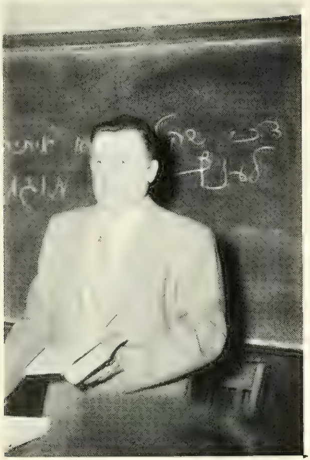
תשי"ד
תעודה

דר. א. איגוס—היסטוריה, תנ״ך
„אתה חושב שאתה יודע? לא, אינך יודע, אינך מאמין לי?״

מר מ. ארפה — חבור
„אז יש לך בעיה, הא, הא...״

הרב י. בית דין — דינים
„רב שלמה גנצפריד שם..״

מר מ. בן־מאיר — עברית
„אני ארצה עשרים רגע, ואחר כך ארצה עוד עשרים רגע. אני מרצה עכשיו״.

דר. מ. ברייאר — תנ״ך
„א. ק. בויים״

מר מ. גוטשטיין — תנ״ך
**„אני אקח את שמאוסיכם
ואמסר בלשכו״**

הרב ח. גולבסקי — תלמוד
**„רבוסי אני מועיד בוכם,
הסוגיא היא קשה מאוד
וצריכים להסרכז״.**

דר. ח. גרינשטיין — דפתרן
„נשתמש באמצעים חמורים״.

הרב י. גרוסמן — תלמוד
**„אני בחור רציני אתם יודעים,
אני ג׳נטלמן״.**

דר. א. גרינבוים — תלמוד
„ובכן בחורים״.

דר. י. הוניג—היסטוריה, ספרות
„אה, אה, בבקשה אה ללכת
ל..אה לליברריה ואה
להסתכל ב...״

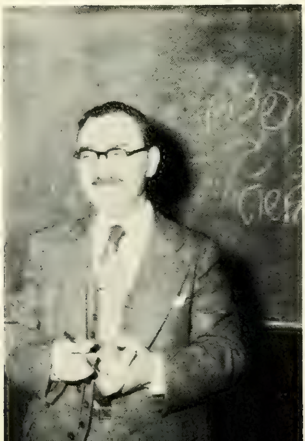

דר. ש. ווינד — תלמוד
„צאתכם בשלום. לא שאלתיך״

דר. א. וייס — תלמוד
„זה לא בית מרזח... אני קורא
ברש״י... קראתי ברש״י״.

דר. א. זיו — תלמוד
„הספר פתוח והיד כותבת״

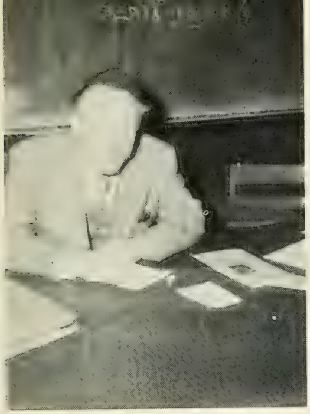

דר. ש. זר — תלמוד
„אתה הפוסק האחרון״.

דר. ג. חורגין — ספרות
**„כל מה שאני אומר אתם
מאמינים — אינכם מדעיים.
קויק, קויקר, קויקסט״.**

מר י. חורגין — עברית, נ״ך
**„כבר שבע דקות אחרי תשע...
ללשכה... די״.**

דר. פ. חורגין—היסטוריה, נ״ך
**„כל שגיאה בכתיב היא
פצצה אטומית״.**

הרב צ. לוין—ספרות, היסטוריה
**„הדוקומנטים מראים שהמלך
היה טולרנטי״.**

מר ח. ליף — עברית
„אי אפשר להמשיך ככה״.

גברת ע. מוזסון — מזכירה
„מר קלרק מחפש אותך"

הרב ד. מירסקי — נ"ך
„אם לא יהיה שקט תיכף ומיד תצטרכו ללמד עוד עשרה פסוקים בעל פה"

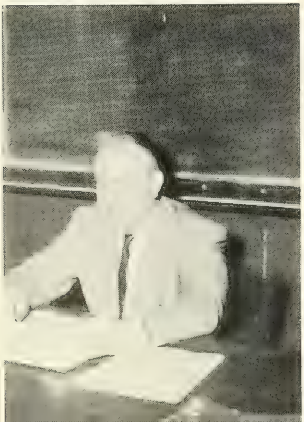

הרב פרופ. ש. ק. מירסקי
„יש שורה של „קיסס" וזה מאוד „טוף לוק".

מר י. מרגולית — חנוך
„כאשר אני הייתי ב... "

הרב מ. קרפ — תלמוד
„מה זה? זה לא מן הנימוס"

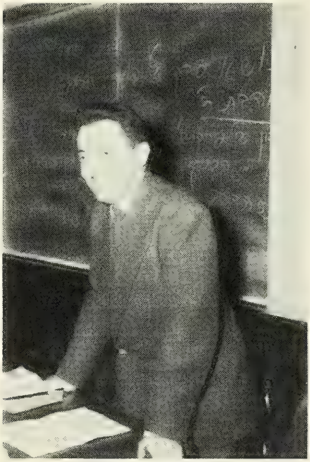

מר ש. פלסקין—חנוך ראי־קולי
„פיקטשרס"

מר מ. קלרק — סגן־דפתרן
**„חכה בלשכה
עד השעה השניה"**

הרב מ. רוטנברג—עברית, תנ"ך
**„מה נלמד היום יחזקאל או
דניאל? מה שאתם רוצים".**

דר. מ. ריגר — תנ"ך
**„הנמושות ירימו את ידיהם.
נו טוב..."**

דר. מ. שכטר — תלמוד
**„הגמרא היא לא פילוסופיה.
הפילוסופיה היא לא גמרא".**

מסיימים

שמחה ארלך ברונקס, נ. י.

„שמח בחור בילדותך
ויטיבך לבך בימי בחורותיך".

מנחם אוהלי ירושלים, ישראל

„מי לה' אלי"

נחמיה אינטראטאר נוארק, ניו־ג'רסי.

„אבי כל תופש כנור ועוגב"

משה אנטלמן קמדן, ניו־ג׳רסי.

„ויט משה את ידו על הים...
ויבקעו המים״

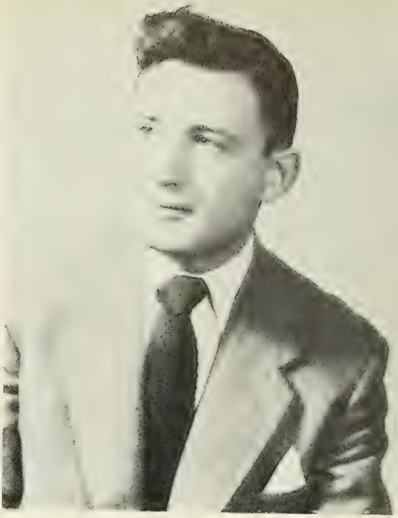
משה אקסלרוד ניו־יורק, נ. י.

„זכר ימות עולם בינו שנות דור ודור״.

יחיאל מיכל ארליאן ברוקלין, נ. י.

„מקרב אחיך תשים עליך מלך״

רפאל בירמן ברונקס, נ. י.

„טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו"

מאיר ברגר ניו־יורק, נ. י.

„יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך".

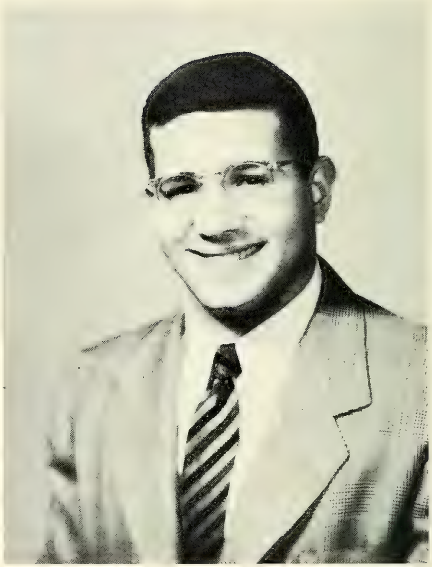
חיים גרינברג ברוקלין, נ. י.

„בא יבא ברנה נושא אלומותיו".

מרדכי גרינהוט רוקויל סנטר, נ. י.

„ומרדכי מתהלך בחצר המלך״

מרדכי דולינסקי ניו־יורק, נ. י.

„בכל עת יהיו בגדיך לבנים
ושמן על ראשו אל יחסר״

יהודה הריס פר רוקאוו, נ. י.

„משכמו ומעלה גבוה מכל העם״

בועז כהנא ניו־יורק, נ. י.

„שירו לה׳ שיר חדש״

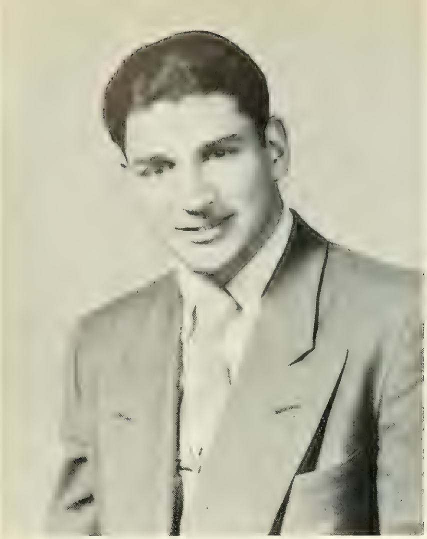
שרגא לזופסקי ברוקלין, נ. י.

„ברוך הגבר אשר יבטח בה׳״.

חיים לרנר ברונקס, נ. י.

„החכם עיניו בראשו״.

אברהם מורחיים ברוקלין, נ. י.

„וה׳ ברך את אברהם בכל״.

יהונתן יהודה סינגר ברונקס, נ. י.

„עשות ספרים הרבה אין קץ״.

אברהם פוס ניו־יורק, נ. י.

„דברי חכמים בנחת נשמעים״.

חיים קלכהיים ירושלים, ישראל

„כל תורה שיש עמה מלאכה סופה קימת"

מאיר קצפר ברונקס, נ. י.

„ויגדל האיש וילך הלוך וגדל
עד כי גדל מאוד".

חיים שולברג ברונקס, נ. י.

„ואתה שלום וביתך שלום
וכל אשר לך שלום".

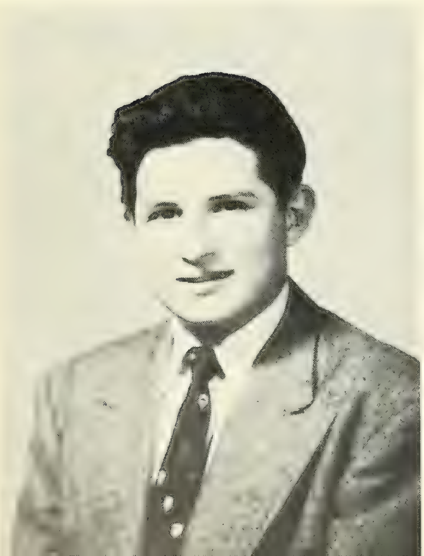
מרדכי שנאל ניו־יורק, נ. י.

„ומרדכי ידע את אשר נעשה״.

אהרון שרייבר ברונקס, נ. י.

„יום ליום יביע אומר
ולילה ללילה יחוה דעת״.

צבי שרייבר ברונקס, נ. י.

„מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת״.

M.
S.

היושבים שורה א׳: י. ברוורמן, מ. אינגבר, א. שיינהולץ,
היושבים שורה ב׳: פ. יקובס, ש. טרייווין, י. דובנר, א. ברקוביץ, ג. מלצר,
העומדים: א. כהן, א. באראו, י. חמודות, י. גולדמן, ז. פעט, ח. אוסנסקי, צ. סקופסקי,
ד. צביבל.

בכירי בית מדרש למורים

היושבים: י. סינגר, מ. קצפר, ש. לזופסקי, י. לוין, מ. אקסלרוד, נ. אינטראטאר,
העומדים שורה א׳: מ. ברגר, א. חזני, א. פוס, י. הריס, נ. אלפרט, ח. לרנר, ב. כהנה,
העומדים שורה ב׳: א. לאור, מ. אוהלי, ש. הורוביץ, י. נידלמן, א. שרייבר.

פעולות

מכאל אורליאן — נשיא

יהודה חמודות — מזכיר

דוד צביבל — גזבר

ועד המצומצם

הסתדרות התלמידים

היושבים: מ. וויסנברג, א. שיינהולץ, ד. שיימון, ד. צבייבל (גזבר),
הענמדים שורה א׳: מ. וורטהיימר, י. הריס, מ. ליבר, י. חמודות (מזכיר), א. גרוס,
העומדים שורה ב׳; ש. זביקלר, א. שייפר, י. פולנסקי.

ועדת ה„ניר״

היושבים: י. לוין (עורך הציור), י. הריס (עורך ראשי), מ. אנטלמן (עורך המסחר), מ. אינגבר (עורך ספרותי),
העומדים: מ. אקסלרוד, צ. סקופסקי, י. חמודות (עורך מנהל), צ. קצפר, ד. צבייבל.

ועד האספות

היושבים: **א. שיינהולץ, י. הריס, ד. צבייבל,**
העומדים: **ש. גרפשטיין, מ. הולקאר, מ. אנטלמן, מ. ליבר, י. פולנסקי, ש. זביקלר, ד. שיימון.**

ועד חגיגת חנוכה

מימין לשמאל: **צ. סקופסקי; ד. צבייבל, א. חזוני; י. חמודות; מ. אינגבר.**

מגבית האוניברסיטה

היושבים: א. קדיש, ד. דבידוביץ, י. סנדמן, צ. הרטמן,
העומדים: י. קמינצקי, צ. קריינץ, מ. זוקרמן, מ. קרמר, מ. ליבר, ש. בלסם, מ. גרפשטיין, ש. מוזעס, א. וויזל, צ. סטולמן.

המשתתפים בפעולות

היושבים: ש. סילברמן, ו. הילר, צ. ברן, ד. שיימון, א. סיגל, א. זימרמן,
העומדים שורה א׳: א. מיקלסון, ו. פלי, צ. סטולמן, מ. זוקרמן, מ. פרס, מ. מולק, מ. אייזנשטיין, ש. אפשטיין, י. ליפשיץ.
העומדים שורה ב׳: ד. רושל, פ. בלסם, ח. אלברן, מ. מירס, ק. שיינול, ש. מעט, ש. גליקמן, ש. ליטבין.

היושבים: ג. ברגר, י. פיין, נ. סיימאן, י. מאס, ש. הלפגט, ד. גריר, ש. ג. רוזנטאל.
העומדים שורה א׳: ש. סיגל, צ. ביים, צ. טורנר, א. בירמן, י. סיינדמן, ש. זוויקלר, ש. פפלסקי, א. סקולסקי, ר. הללר.
העומדים שורה ב׳: א. ברנשטיין, ר. לוין, א. הייקנס, מ. סטיסקין, ב. טורנר, ע. לנדבוים, א. קדיש, מ. שטרן.

המשתתפים בפעולות

היושבים: א. כהן, ש. מוזעס, ש. ברנהרד, ד. ליברמן, מ. האכשטיין, א. קסטאנוויץ, ש. פרידמן, מ. אייזק.
העומדים: י. באום, מ. סקלר, מ. סקס, מ. כהן, מ. פינרמן, ב. סטולמן, י. אנדרון, מ. טמבר.

היושבים שורה א׳: **ב. וויס, נ. מייזלמן, מ. הרשמן, צ. ליבר, י. לוין, י. קמינצקי.**
היושבים שורה ב׳: **א. צבייבל, י. באנצ׳ק, צ. ברגר, מ. פאללק, מ. שולברג, א. הלפרן.**
העומדים: **י. ווינד, צ. ברקוביץ, מ. לנדריס, י. שמולוביץ, ד. לויז.**

המשתתפים בפעולות

היושבים: **י. קפלן, ז. שריידר, א. הלפר, ה. איזנשטד.**
העומדים שורה א׳: **ר. לוין, י. רבינוביץ, י. פיינר, י. אדזע, א. אברבאק, ש. מוסנקיס,**
העומדים שורה ב׳: **א. גודמן, ד. הריס, מ. גרביץ.**

היושבים: י. ליפשיץ, א. אניספלד, מ. הלקור, ח. מנשה, ש. סטרסט, י. גרינפלד.
העומדים: י. צ׳סיר, א. גריר, ב. רוזנבאום, י. סוטרון, א. סיטון, ש. שפלר.

המשתתפים בפעולות

היושבים: מ. גולדנר, ג. שוורץ, ש. פישר.
העומדים: י. קורנגולד, ד. זולסברג, ש. עק, י. לוין, א. ברט.

ספרות

הַיָּם

מאת אשר ז. אביטן

הוֹי, כַּמָּה נֶחְמַדְתָּ, יַמִּי,
בְּשַׁחֲרֵי פָּנֶיךָ.
זֶמֶר גַּלֶּיךָ לִי יִנְעַם,
כִּצְלִילֵי גִיטָר.

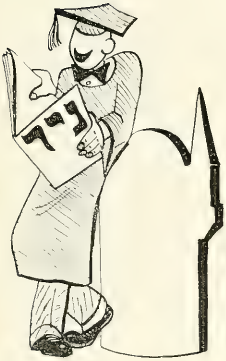
הָרֵם הָרֶגֶל,
הַךְ הַכַּף.
הִתְגַּבְנֵן,
כַּרְכֵּר.

הָרוּחַ נוֹשֶׁבֶת,
לְטִיפָה תַּעֲנִיקְךָ.
אַךְ בְּךָ תִּגַּע,
תְּרַצֵּד, תִּתְפַּתֵּל.

נַפְשְׁךָ תְּדַמֶּה,
הָחוֹפָה אָחְתוֹרָה.
הוֹי שׁוֹבָב!
אַךְ לַשָּׁוְא.

תִּתְנַפֵּץ לִרְסִיסִים,
וְקִצְפְּךָ יַעֲלֶה.
לְרַגְלֵי אֲדוֹנְךָ
מִשְׁמָר עוֹלָמִים.

שָׁם הַרְחֵק בָּאֹפֶק,
רָז אַתָּה לוֹחֵשׁ.
לְכִפּוּף־הַגַּב, כְּחוֹל־הָעַיִן,
זוּגְךָ הַנִּצְחִי, שָׁמַיִם.

מאת יחיאל מ. אורליאן
(תרגם ס. ט.)

בַּשֶּׁקֶט טָמוּן סוֹד כָּל יוֹפִי

בַּשָּׁקֶט טָמוּן סוֹד כָּל יוֹפִי,
הַשַּׁחַר מוֹרִיד בָּאֵלֶם.
בְּלִי שָׁאוֹן הַטַּל יִזַּל
וְיַבְרִיק עַל הַתָּלֶם.

הַזְּרִיחָה בּוֹקַעַת בִּדְמָמָה
וּבְאֵין הֶגֶה הַלְּבָנָה עוֹלָה.
וְאַהֲבָה מַרְהִיבַת עֵינַיִם
עֲמֻקָּה, הִנָּהּ מִכָּל מִלָּה.

יָפָה תְּפִלָּה בְּיִחִידוּת.
וְלִי נִרְאֶה הַדָּבָר קְצָת מוּזָר
כִּי בְּחַפְּשִׂי אֶת הָאֵל
מִן הַדְּמָמָה לִי נִדְבָּר.

חיים נחמן ביאליק

מאת מאיר אינגבר

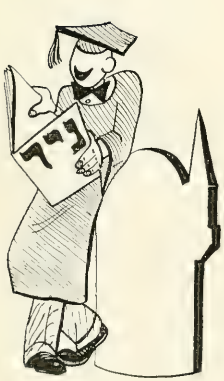
אחד המשוררים הלאומיים הגדולים הוא חיים נחמן ביאליק. משורר אשר „צמח מקרב עצמו", מקורי ועצמי. ביאליק שואב את כל רגשותיו מעומק לבבו ומנשמתו העשירה. בהיותו עוד צעיר לימים ביקר את הישיבה בוואלאז'ין. הוא למד את התלמוד שהשפיע עליו השפעה כבירה והבדילו מיתר המשוררים בתקופתו.

ח. נ. ביאליק בחר כנושא עיקרי ליצירותיו לא את העבר הרחוק — התקופה אשר בה עמנו חי חיי חפש בארצו „איש איש תחת גפנו ותאנתו", זאת אומרת תקופת המלכים והנביאים, כפי שעשו משוררים אחרים, כי אם בחיי הגולה הוא גילה את נשמת האומה אפילו במצבים הקשים ביותר בהיסטוריה העברית.

ביאליק מרגיש כי הכלב הרעב הקשור לחבל, אינו כלב ממש, אלא בן מלך מכושף. ובן המלך הארור הזה בזכות מעלותיו אשר רכש לו במשך ימי גלותו, עלה בידו, למרות כל הנגישות והפרעות להמשיך את קיומו עד היום הזה. וכדי להבין את יצירות המשורר, עלינו בראשונה להתעמק ולהכיר את התנאים שבהם גדל והתחנך משוררנו הלאומי, כי הפתגם אומר: „אם רוצה אתה להכיר את המשורר לך אל ארצו להתגורר".

ח. נ. ביאליק נולד בשנת 1873 בכפר קטן אשר בווהלין. בהיותו בן שבע שנים מת עליו אביו ועודנו צעיר לימים חש את עול החיים המרים. נסיונות הילדות הקשים פעלו על נפשו פעולה עצומה ורושם זה נכר אחר כך ביצירות בעתיד.

בשירו „שירתי" מתאר ביאליק את אמו האלמנה והילדים הרעבים אשר נשארו בלי מקור של פרנסה. הכל מתאבל מסביב. קירות הבית וכל פנה וזווית כאילו אבלים על הצער והיגון של העלובים הללו. ובעלות השחר תקום משנתה אם המשורר. ביאליק רואה לאור קרני השמש המתפרצים דרך סדקי התריסים את פניה הצנומים, אשר זקנה קפצה עליהם בלי עת. היא ממהרת אל השוק כדי להרוויח פרוטות אחדות עבור ילדיה. והמשורר מעיד: „ובחלקה פת שחרית חמה לילדיה ממאפה בצקה מלחם דמעתה, ותעל ותבוא בעצמי אנחתה".

הקו האופיני הנמשך כחוט השני בכל יצירותיו של ביאליק הוא שסבל המשורר הפרטי מתלכד עם הסבל של העם העברי.

המצב השפל והקשה של העם וצער המשורר ויגונו מתמזגים יחד ואין ביכלתנו להפריד ביניהם. בשירו „הרהורי לילה" ביאליק מבכה את דמעות העם הזולגות זה אלפי שנים ואותן הדמעות כבר אפס כחן כדי לעורר רחמים בלב איש. והמשורר עובר לסבלו הפרטי. הוא משקיף בעד החלון אל החשכה, הסערה, אל ענני העופרת

הכבדים ושואל: מתי יבוא סוף; סוף לליל חושך הגלות, מתי יתפזרו העננים, תזרח השמש וינוצצו הכוכבים? אבל חשכה מסביב.

„תיכף אחרי הוולדי", מספר המשורר, „הגיש לי ה' את מקל הנדודים בידי ואמר: 'לך ובקש את הדרך שאבדת בחיים, קנה לך אויר לנשימה, גנוב אור לעיניך, חזור על הפתחים ובקש פת לחם.'" לב המשורר כואב על המצב הכלכלי הירוד של העם וסבל העם כולו.

באותו הזמן תפסו תחית האומה ובנית הארץ מקום בראש בספרותנו.

ביאליק יוצר שירים שונים מלאים רגש, געגועים, התלהבות, שמחה ותקוה. הוא מעורר את העם וקורא למעשים ולעזרה. כל אחד יתנדב במה שיש ביכלתו, כי כל קרבן ירצה, כל מתת נאמנה כי אין בודקים בשעת הסכנה. ובשירו „למתנדבים בעם" המשורר קורא לאיחוד ולאחדות כל הכחות הפזורים ובכח משותף לצעוד לקראת עתיד מזהיר בארץ האבות.

עמנו סבל הרבה מאד במשך ימי גלותו, אבל למרות כל הנגישות והרדיפות של העמים מסביבו עלה בידו להמשיך את קיומו עד היום הזה. לא סבות חיצוניות היו הגורמים החשובים ביותר אשר גרמו להשתמרותו של העם, אלא סיבה אחת עמוקה ופנימית, הנובעת מהלב העברי והיא: אהבת העם לתורה. בית המקדש היה המרכז הרוחני אשר נתן עוז לעם למשוך בעול הכבד ואשר היה לסמי מרפא למחלתו האנושה. בשירו „אם יש את נפשך לדעת" מרים המשורר על נס את בית־המדרש ורואה אותו כבית חיינו וכאוצר נשמתנו.

בפואימה „המתמיד" המשורר מוכיח, כי הישיבה (כמו בית המדרש) עזרה בהרבה לקיום האומה. הישיבה מחשלת את נשמת האומה, מנחמת ומעודדת אותה בעניה ובחייה המרודים והקשים.

ביאליק הנו המשורר היחידי, אשר אפשר לראות אותו כיורשם הרוחני של הנביאים. ביאליק, כמו הנביאים, מוכיח את העם, שופט אותו ומנחמו כאחד. המשורר חרד לגורל האומה ולעתידה.

בשנת 1897 נתקיים הקונגרס הציוני הראשון. אבל ביאליק אינו חש את הרושם הנמרץ שמאורע היסטורי צריך לפעל על העם. ואותן ההרגשות של יאוש מביע המשורר ביצירתו „אכן חציר העם". העם העברי נבל כולו, אומר המשורר, הנו שוכב כמת בלי סימן של חיים, ואפילו כאשר ירעם קול אלקים לא יזדעזע ולא יחרד העם, כי בשאון אוילו סביב, אלילי פז, נחבא קול ה'. ביאליק סובל מזה שהעם מלא נקלה ורוש, כולו רקב מכף רגלו עד קדקדו. אין בשורותיו איש אשר שם ה' יקר לו מהון ומפז, ואשר ישא שנאה ובוז בקרב לבו לחיי העבדות. העם שבמשך שנות גלותו למד שוט ושבט אינו חש כבר את כאבו. העם אינו מסוגל לדאוג יותר מאשר דאגת סיר הבשר והדגים, והמשורר שואל בנפש מרה: „האם ביתקע השופר היתעורר היזדעזע המת"? ותוצאת חיים שליליים אלו היו הפרעות בשנת 1903 בעיר קישינוב. את החורבן שבא בעקבות הפרעות מתאר ביאליק ביצירתו „בעיר ההרגה". המשורר מתאר את האבנים והכתלים, אשר אפשר למשש עליהם את הדם הקרוש ואת המוח הנקשה של החללים. שם בחצר נערפו יהודי וכלבו, אבל למחרת ירד גשם ויסחפם אל אחד הנחלים ולא יצעק עוד הדם מן האשפתות, הכל יהיה

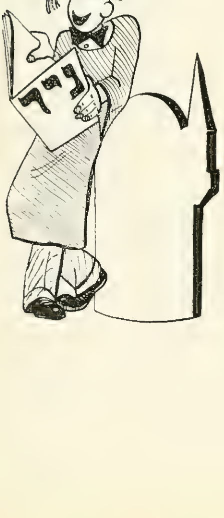
לאין וישוב כאלו לא היה. לב המשורר דואב מבושה וכלימה. הוא מתאר את המתחבאים, בני עמו, בני המכבים, אשר עשרים ושלושים נפש התחבאו בחור אחד: „מנוסת עכברים נסו ומחבא פשפשים החבאו וימותו מות כלבים באשר נמצאו. את עיניהם לא נקרו ומדמעות לא יצאו אלא התפללו איש איש בלבו: יקרה נס ועלי הרעה לא תבוא״. ואחרי המאורעות הללו ביאליק מוכיח את העם, מעוררו לצאת מן הגלות ולעלות לארץ. „אל נא יעצרונו פגרי הנחשלים״, אומר המשורר, „נפסח על החללים, יקרבו בקלונם, סרוחים על צרורותם, שבכתפם נשאו ממצרים אותם״. כי השמש תזרח ותשלח את קרניה לאותו דור, אשר בגאות ובאומץ רוח יצעד לשחרר את אדמת אבותיו. כי אותו הדור יהיה דור אוהב חרות, אשר יקום כארי ובכח גבורתו יגאל את עמו ומולדתו.

ביאליק הנו משורר התחיה של אומתנו. הוא רואה את תוצאת הגלות לכן הוא מוכיח ושופט את העם כדי שישוב מדרכו הרעה ויעלה לארצו ומולדתו. ביאליק באהבתו הכבירה לעמו ולארצו דומה למשורר שקדמו — רבי יהודה הלוי. כמו רבי יהודה הלוי כן ביאליק צלל לתוך עמקי נשמתה הנצחית של האומה העברית והעלה משם מרגליות יקרות. לכן מי שיש בנפשו רק ניצוץ אחד מנשמת האומה אינו יכל שלא לכרוע ברך לפני הכשרון הלאומי הגדול הזה, לפני המשורר האמיתי שהיה משורר וחוזה לעמו.

זכרונות מבית־המדרש

מאת יהודה ברנסון

מספרים בשם שמריהו לוין, המנהיג הציוני הותיק, שהוא היה אומר שהימים באים וחולפים קמעא קמעא אולם השנים מרחיבות צעד — והמציאות שלנו תעמידנו על כך. מי היה יכול לשער שכבר עברו ל״ד שנה משנת הווסד בית מדרשנו, ושברבות הימים נהר מדלתותיו זרם תדיר של מסיימים לירכתי ארץ חמושים ומוכנים להילחם נגד ההתבוללות ולהרביץ תורת חיים בתוך עמנו?. ואם היו אלה בין המסיימים שלא השתמשו בתעודתם בתור „קרדום לחפור בה״ שרתה רוח המוסד עליהם תמיד בכל מהלכי חייהם השונים. המושג שקיבלו פה בלימודי היהדות היה להם למעין נצחי של סיפוק־נפש ועונג בין שנכנסו לשדה הרפואה ובין שיצאו להיות פרופסורים, עורכי דין, משוררים, סופרים, חוקרים או אנשי מדע.

בראשית קיומו של המוסד, כשעמד הדר. ווכסמאן בראשו, היה בית־המדרש תחת פיקוחו של המזרחי. המזרחי הכיר בצרך של בית מדרש למורים שבאותו זמן לא היה באמריקה כמותו, שיהיה בשפת עבר. ומוזר מאד היה בעיני המחנכים באמריקה למצוא מוסד ששם מלמדים גמרא בעברית. ללמוד גמרא בעברית עדיין לא היה נהוג בשום מקום באירופה או באמריקה אך הרב לווינסון חידש את הרעיון הזה ושעוריו הנעימים בגמרא ביטלו כל ספק שהוא שאי אפשר היה ללמד גמרא בעברית. הצלחתו נראית לעין כל בימינו אנו, כשכבר נתפשטה השפעתו על כל בתי־המדרש למורים באמריקה. עוד חידוש גדול שיצא ממוסדנו היה הוספת המקצוע

„תולדות הספרות" לסדר הלימודים על ידי דר. חורגין מנהלנו האהוב, שבא לנהל את בית־המדרש, כשנכנס תחת כנפי ישיבת יצחק אלחנן בשנת 1923, שלש שנים אחר היווסדו של המוסד. מקצוע זה „תולדות הספרות", אחר זמן קצר רכש מקום חשוב בהכשרת המורה לתעודתו אך בימים אלו לא היה ניתן מקצוע זה בשום מוסד. אחרי כן לא רק שיתר בתי המדרש בארצות־הברית התחילו לטפל במקצוע זה אלא תכנית הספרות של מוסדנו שימשה מופת לסדר לימוד תולדות הספרות גם בארץ־ישראל.

מגמות בית המדרש היו רבות וקשות:

א) לעצור בנטיה החזקה להתבוללות בתוך כור־ההתוך של ההמון. כמובן „ההגנה" היעילה ביותר נגד התבוללות שנגרמה על־ידי חוסר הידיעה וההבנה של היהדות, היתה להרביץ תורה על־ידי ילידי אמריקה, שהבינו את טיבו של הדור הנולד בארצות־הברית. ב) לפתח שיטה פדגוגית בארץ שבה לא היה לימוד העברית ותורה חובה אלא רשות. ג) לעורר בתוך לבבות המורים החדשים אהבה עזה למסורת אבות ותשוקה להעביר את התורה ותרומת הדורות לדור הצעיר. לפני המלחמה העולמית הראשונה מקור המורים העבריים היו ארצות אירופה אך בימי המלחמה ניתקה השלשלת של העולם הישן והוטלה אחריות עצמית על הקהילה האמריקאית, ולא רק זה אלא תפקיד יותר קשה הוטל עליהם — הרמת שער ההוראה. עד הנה היו באים לאמריקה אנשים בלתי מוכשרים להכין בבתי־ספר נעורים שלא למדו ולא שנו לבר־מצוה. אנשים אלה, למרות כוונתם הטובה, לא הבינו את לב הצעירים החיים בארץ חפשית כארצנו ולא הצליחו להרבות ידיעות וסוף דבר ירד כבוד ההוראה בעיני העם. ע"ל מסיימי מוסדנו הוטל התפקיד לשפר את המצב ולהרים את דרגת ההוראה למדרגה מקצועית כפי שהיתה בימי קדם. ולא היתה כוונת המוסד להוציא רק מורים סתם, אלא מורים שיהיו לתלמידי חכמים ושיהיו לגאון ולתפארת לעמם. בשליחות דו־צדדית זו שלח המוסד את בניו לכל קצווי הארץ, ראשית — להנחיל את העם את תורשתו היקרה, ושנית — נוסף על ההכשרה שקיבלו בתוך כתלי המוסד — להמשיך בלימודיהם, ועל־ידי זה להעלות את ערכם בעיני העולם ובעיני עצמם.

ומי היה מאמין שבמרוצת השנים יגדל בית־המדרש הזעיר ממוסד שבו היו צריכות שתי מחלקות שלמדו בחדר אחד משום מספר התלמידים המצומצם — למוסד של ארבע מאות תלמידים הבאים מכל תפוצות העולם. במשך ימי קיומו עברו על ספו יותר משלושה תריסר מאות תלמידים, ומהם יצאו חמש מאות בחורים בעלי תואר „מורה בישראל". יותר מחצי המסיימים מלמדים עברית בארץ זו וכבר עלו שלושים או יותר ממסיימנו למשרת מנהל.

עכשיו אנו באים לעצם הענין. כוונתי, לחבר המורים של המוסד. חכמים ועזי לב וחלוצי התורה הם אלה, שהקדישו הייהם למוסד ולתלמידיהם בימים הקשים, כגון בזמן המשבר הגדול כשאחרו דמי המשכורת לבוא וגם לעתים כשלא הגיעו, לא גילה שום מורה ברבים את מצבו העלוב, אלא קיבל את תלמידיו בסבר פנים יפות. והמורים בימים ההם חגגו את חגיגות פורים וחנוכה באותה השמחה והרינה כרגיל, ולא הרגישו התלמידים את המשבר הגדול במוסד. והיו מורים שאפילו בהיותם חולים באו לחוג את חגיגת פורים יחד עם הבחורים ויצאו אתם בזמירות ובמחולות. נזכר אני בימי כניסתי לבית־המדרש לפני ארבע שנים. הייתי אז תלמיד במחלקתו של דר. קלוץ ע"ה. התפלאתי על רוב ידיעותיו בתנ"ך, והנה בתוך אחד

משעוריו, בימי חנוכה באמצע פרק ביחזקאל, סגר את ספרו והוציא חפץ קטן מכיסו ולתמהוננו ראינו שהוא מסובב סביבון, והפציר בנו לשחק עמו במשחק חנוכה. כך סיים את שעורו ומה נעצבנו לשמוע ממחרת שבין לילה יצאה נשמתו ומה כבד האבל בינינו. כך היא רוח המורים, שאף סמוך למותם אינם עוזבים את דוכנם, אלא ממשיכים במלחמה הקשה להעמיד דור שישא בגאון השם „יהודי״ ושיכבדו תורתם ותרבותם מימי קדם. שום מכשול לא יעצור אנשים כאלה מלמלא את תעודתם.

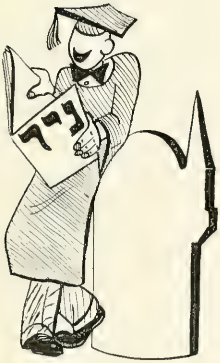
אנו המסיימים הצעירים צריכים להכיר בכח־יכלתנו הגדול ולצאת ולהעביר את ידיעותינו וחיבתנו אל הדת לנוער היהודי. יהי רצון, שהקדוש־ברוך־הוא יתן לנו את הגבורה הדרושה כדי שנוכל למלא תפקידנו באמונה ונהיה לכבוד ולגאון למורינו היקרים ולעמנו.

יהושע מכנים

מאת שמואל גולד

עלטת הלילה פרשה על הערבה ודומית המדבר הקדום השרתה אימה חשיכה על כל יצורי קדם. ההרים הנישאים שעמדו על עמדם זה מאות בשנים כאילו עצרו נשימתם מורעדים ומופחדים וענפי העצים הרמים חדלו מהתנועע ועמדו דרוכים כקשת עטופי צפיה מוזרה, בלתי מובנת. תניני הישימון מנעו את קולם מיללה ורבצו מחרישים ומשתאים. וגם האדם הרגיש הסתחררות הלב וחכה מוכה תדהמה לקראת המאורעות הרות העולם שילכו ויתרקמו לתוך מסכת ההוויה העולמית ביום המחרת.

בעשירי בחודש הראשון, הוא חודש האביב, הקיץ הקץ על תקופה גדולה בחיי האנושיות עלי אדמות. ארבעים שנות חבלי לידה חמקו עברו והארץ הוציאה מתוך רחמה אומה חדשה, מטוהרת מכל הטומאות שבהן נטמאו כל עמי תבל, ומזוככת מכל הסחי שדבק בהם. ועתה יבוא הנסיון הכבד, אם אומה זו תוכל לעמוד במבחן ולהחזיק מעמד בעברה את הירדן לרשת את ארץ אבותיה המובטחת לה מאלקיה, או אולי תיוואל ללכת אחרי פולחני אלהי נכר עם תעלוליהם המתעתעים ונאפופיהם המקסימים ושובים את הלב?

הדור הישן שלא היה יכול להסתגל לתנאי חיים חדשים של עם חפשי עומד ברשות עצמו ובלתי תלוי בדעת אחרים נפל חלל בחולות המדבר. והנה קם דור חדש, ידיו מאומנות לקרב וגבורה בימינו האומרת: „נעים מות מעבדות וטוב כליון מהתרפסות״. ימים אלה היו ימי השתגבות הרוח והמראת דמיון האדם.

ובאחד הימים האלה, ימי הגשמת החזון הנשגב, יצא יהושע את המחנה ועלה על ראש הגבעה להתבודד ולהשתאנן מרוגז לב ומדאבון נפש. והנה תקפוהו רגשי אי־מנוחה שלא הסכין להם מעודו, כי רק עתה התחיל להכיר ולדעת אל נכון את רוחב המשימה ואת כובד המשא שנפלו בחלקו, ורק עתה השיג בכל מלוא משמעותו את תפקידו העומד לפניו. בסתר לבו ידע גם לפני כן, כי יבוא יום

ומשה רבו יעזבהו לאנחות ועליו יהיה ללכת לפני העם ולהנחילו את הארץ. אבל תמיד דחה את המחשבה הזאת לפינת סתר בחביון לבו. עתה הגיחה ממחבואה והיא מהלכת עליו אימה והוד גם יחד. שוב לא יכול היה עוד להתעלם ולהסתתר ממנה, כי בעלות השמש בעוד שעות מספר, אם יאבה ואם ימאן, עליו לצעוד לפני העם ולהצעידו קדימה לקראת יעודו. וכאשר הגה בדבר, ירדו עליו עגמה עצומה ועצבה עזה של נחיתות ואי בטחון בכוחות עצמו וביכלתו לבצע ולהגשים את אשר הוטל עליו. הגם שלא אחת הראה כוחו ועוצם ידו בהכניעו את האויב ובהנחילו נצחונות לעמו — מעשים שהיו לשם ולתפארת; ואף בראשית דרכו כשר־צבא, בהיותו רך וענוג ובלתי מנוסה בתכסיסי מלחמה וכשהעָם עדיין לא נתכשר בשמוש כלי נשק ומנוער מכל מושגי הקרב — הצליח להדביר את העמלקי תחת רגליו ולהכריעו. אבל אז היו לו ידי משה המורמות לסעד ולסיוע ועתה הלא בדד הוא לנפשו.

ובשבתו כך תפוש מחשבות ועיניו משוטטות אנה ואנה לארבע רוחות העולם, נתקל מבטו בשרטוטי ההמון הרב של עם ישראל החונה לדגליו, המכסה את עין הארץ, את המשכן באמצע, ומסביבו לארבע קצוותיו התרכזו והתלכדו שבטי י־ה. נימי לבו התרעדו מדאבה ודאגה גם יחד לגורל עמו. נתעוררו בו רגשי חמלה של אם רחמניה המיישנת את תינוקה על ברכיה ומשתעשעת במראות הוד והדר לעתיד לבוא. ונפשה יודעת מאד כי למרות הכל אין לאל ידה למנוע ממנו צרות רבות ורעות המתרגשות ובאות על כל בן תמותה...

הירח שפך את זהרו והכסיף את מימי הירדן השוטפים במרוצתם דרומה בצבע הכסף המזוקק המרהיב את עין הרואה. המיית הירדן הגועש והרועש הגדילה והבליטה את סופת הרגשים שהתחוללה בנפשו, ורמזה לו עתיד רב־תלאות ורב־התחתים.

עפעפי שחר הבקיעו מתוך חשכת הלילה. ריחות רעננים של אביב מלבלב ופורח באו כמרפא בעצמותיו. הגבר קרא וקול החצוצרה ניסר בחלל המחנה המתעורר מתנומתו. יהושע התאושש, קם ממקומו ובצעדי און דרך לקראת גורלו, ובאזניו הצטלצלו דברים אלקים חיים: „חזק ואמץ, אל תירא ואל תחת!"

אינצידנט על הגבול

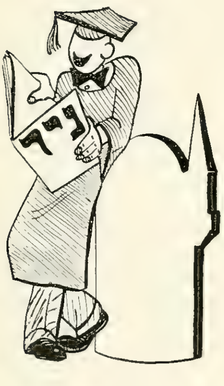
מאת דב גנחובסקי

לו פגשת את שלמה ג. ברחוב אלנבי בתל־אביב, היית חושב שהוא מזכיר חוץ של אחד הקבוצים בדרכו למשרדי המרכז החקלאי, ולו פגשת אותו באפיקים היית אומר: „עוד קיבוצניק אחד, בודאי עובד בפלחה". אבל בפראג בחורף 1946 קשה מאד היה להגדיר מהו ומיהו שלמה. לבוש היה בערב בגדים ומדים, ויוצא ונכנס היה במיניסטריונים ובבתי הקפה הזולים ביותר באותה מדה. קשה היה לקשר יחד את בגדיו ומראהו עם הכבוד שגילו כלפיו קציני המשטרה. לאמיתו של דבר, היה שלמה גם מזכיר חוץ וגם עובד בפלחה, אולם בפראג הוא לא היה כמזכיר חוץ, הוא היה תחנה אחת מרבות בשרשרת הארוכה שאנ"ש קראו לה „עליה ב׳", אנשים סתם „רכבת הבריחה" והאנגלים „המחתרת האי־ליגלית", אותו ארגון אשר העביר את שרידי יהדות מזרח אירופה בדרכם לארץ. שלמה היה בקצה אחד החוטים של ארגון זה, חוטים אשר יצאו מבנין מסוים בשדרות וואגראם בפריס.

ואת שלמה זה פגשתי, שנים לאחר המעשה, במסעדה תל־אביבית, כשהוא שוב בתפקידו כמזכיר חוץ של אפיקים, ואז הוא סיפר לי את המעשה, אשר עליו שמעתי כבר בכמה נוסחאות, כפי שקרה באמת. ומעשה שהיה כך היה.

יום אחד ושלמה בתחנת המשטרה הראשית בפראג, מודיע לו אחד הקצינים כי שירה של פליטים נמצאת אי שם באיזור הגבול בין צ׳כוסלובקיה ופולין, אולם לרוע מזלם נתקעו הם בידי פטרול רוסי, ואין המשטרה הצ׳כית יכולה לעשות כלום כדי לעזור להם. שמע שלמה מה ששמע וקפץ על הרכבת הראשונה מפראג לבראטיסלאבה, הסמוכה לגבול. בחשכת הלילה הוא מגיע לגבול עצמו, ושם הוא מוצא פגישה מרובעת — שומרי גבול פולנים וצ׳כים, חילים רוסיים ופליטים יהודים, כולם מתחממים בצוותא לאשה של מדורה זעירה.

ומתחיל הויכוח. שלמה והשוטרים הצ׳כים דורשים את הפליטים אליהם, ואילו הרוסים והפולנים רוצים אותם „לעצמם". ושלמה מנסה לשכנע בכל האמצעים הבדוקים ומנוסים — מציע הוא סיגריות, שעונים, שוחד כסף — והכל ללא הועיל. מנסה הוא להטיף הרצאות על צדק ואחוה ושלום — לך ודבר אל הסלע. ראה שלמה שכלו כל הקצים, והחליט לשוב לפראג, אולי יעשה משהו שם. הוא מסתובב ומתחיל לבוסס בבוץ הכבד בכוון לתחנת הרכבת, כשפתאום מתחיל אחד מקבוצת הפליטים בתפלת מעריב — מנין יהודים עומד ומתפלל מתחת לשמי עופרת ועל אדמת ברזל, כששומרי גבול משלשה ארצות ושליח מהארץ מסתכלים, והנה מגיע שליח הצבור ל„שמע ישראל". „שמע ישראל" אשר כמוהו נשמעו הרבה בתולדות ישראל — ואז נפתחו סגורי הלב. גם החילים הרוסים, וגם שומרי הגבול הפולנים והצ׳כים — כולם ידעו והבינו מה פירוש המלות, והוציאו מפיהם, תחלה כאילו בעל כרחם ואח"כ בהתלהבות גוברת והולכת — „שמע ישראל"... כולם היו יהודים.

ובאותו לילה בבוץ בגבול שלשה מדינות באירופה עמדה קבוצת יהודים בשלשה מיני מדים ומחמשה ארצות והתפללה לאלהי ישראל. ושעה קלה לאחד כך עמדו חילים רוסים ושוטרי גבול פולנים ואנשי מכס צ׳כים ושליח הארץ יפליטים מחמשה מחנות ושמונה ארצות ושרו, בשפתיהם או בלבם, את „התקוה", ובלבם אותה המחשבה: לשנה הבאה בירושלים.

ועכשיו, סים שלמה את סיפורו, יודע אתה מה פירוש המלים „כי ירחם ה׳ ע̇מו ושב שבות ציון".

„במשעול הצר"

א. א. קבק

הוצאת מוסד ביאליק, ע"י דביר
תל אביב, תרצ"ז.

מאת יצחק וויטי

כמעט אי אפשר לגשת לתוך עיון מהות יצירותיו של א. א. קבק, הענק הגדול אשר הופיע על הרקע הספרותי בהתחלת המאה העשרים, אם לא נחקור מעט לתוך תולדות חייו. זוהי אשיות מקורית גם מטעם חייו הפרטיים וגם מנקודת ראות מעמדו בספרותנו. אהרון אברהם קבק נולד בכ"ט כסלו, בשנת תרמ"א, אצל וילנה. קבק קבל חנוך מסורתי ב„חדר" ובישיבות שונות ונסחף בזרם ההשכלה כשאר בני דורו. הוא בא לאודיסה בעלומיו והתחיל לכתוב מאמרים וסקירות חדשות. שם פרסם את ספוּרו הראשון בעברית (תרס"ד) וגם ספורים באידיש בשנת תרס"ה. באותה שנה התחיל קבק לחרות את שמו על לוח הספרות המודרנית. הוא עלה ארצה והיה למורה בגימנסי׳ „הרצליה" בתל־אביב. לא עבר זמן מועט והוא יצא לחו"ל להשתלם במדעים. הוא למד במכללה בברלין, צרפת ושווייץ 13 שנה. הוא למד באוניברסיטות של ג׳ניבה, ולוזאַן והוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיה ולפסיכולוגיה. בשנת תרפ"א חזר לא"י ועבד כמורה לספרת עברית בגימנסיה בירשלים. הוא הפסיק את עבודת הוראתו מהמת מחלה קשה וכשקם מחליו תקפו הלך רוח דתי שבא לידי בטוי ברומן המשובח שלו „במשעול הצר". בשנת תש"ד זכה בפרס ביאליק של תל־אביב בעד ספרו „בחלל הריק". חייו נפסקו פתאום במוצש"ק, ב׳ כסלון, תש"ה. בן 63 שנה היה במותו. יום לפני פטירתו הוכתר בתואר־הכבוד „דר. לספרות ע̇ברית" מטעם המכון למדעי היהדות בניו־יארק.

בכתביו תאר קבק את דרכה של הציונות המדינית, על אדוקיה הנלהבים ועל מתנגדיה העקשנים; על המשיחיות המסטורית בדמותיהם של המקובלים בצפת, האנוסים בפורטוגל, ודוחקי הקץ שקמו במאה השש־עשרה בקרב יהודי אירופה המרכזית; ועל ישו מנצרת כסמלה של השאיפה המשיחית הישראלית העתיקה לגאולת האדם ע"י התמזגותו עם אלוקים וע"י קדוש השם. בכל אלה נראה לנו

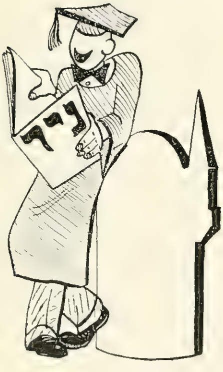
קבק בתור הראשון בקרב המספרים בני דורנו שתפס את הציונות כעוד ציון של זעקת ההסטוריה הישראלית למשיח, זעקת האומה כולה מתוך גרונם של יחידים, והכניס את מגמות הלאומיות־ציוניות הזו לתוך ספריו, מבלי להפחית מערכם בתור יצירות ספרותיות.

מכיון ש„במשעול הצר" היא יצירתו המעולה ביותר של קבק, הבגורה ביותר, נטלו גבוריו של רומן זה לעצמם את הכח הרפריזנטטיבי, את הקלסיות שבסגולות גיבוריהם של הסיפורים הקודמים; גבוריו אלה הבליעו את קרבם, דם תמציתם של הקודמים, וחיים את חייהם בכל השאת והעוז. ומטעם זה, נעים מאוד לחקור ולדרוש: מה רצה הסופר בכתבו ספר זה? איזה רעיון רצה להטעים ולהדגיש? ואם נמצא את פתרון הבעיות הללו, יש למצוא עוד פירכא בזה שבחר הסופר בישו מנצרת, אשר על ידו רצה להביע את רעיונותיו. למה ומדוע?

על תולדות רומן זה, מספר לנו המחבר כמה פרטים במאמרו „למה כתבתי את ספרי „במשעול הצר"?" (הודפס ב„מוסף לדבר", כ"ב טבת, תרצ"ח, גליון י"ד). הוא כותב ככה: „לפני שנים אחדות הייתי חולה קשה. חדשים שכבתי על ערש דוי. בלבי כבר נפרדתי מן החיים, מן האנשים הקרובים לי"... הוא קוה לקץ מהיר... „והנה ערב אחד ואני שוכב יחידי בחדרי... הרהרתי בי בעצמי, זכרתי את ימי חיי, וחשבתי.... ופתאום משהו או מישהו לחש לי באוזן, והוא ... האסיר שבקרבי, שתמיד הייתי משתיק ומחניק את קולו, הוא שהשתמש בשעת רפיוני, יצא מכלאו וליחש לי: והוא? ואבינו שבשמים? ממנו באת, עמו עברת את שביל חייך ואליו אתה חוזר, לא לבדך באת לעולם ולא לבדך תצא ממנו. לא, מעולם לא יצאת מחיקו של אביך, ואתה לא ידעת זאת, עד עכשיו תועה היית... אורחות עקלקלות הלכת וחשבת שדרכך ישרה, בטוחה, ארוכה, גם בלא אלוקים. כך, כל חייך ואתה לא ידעת מי תומך גורלך... ופתאום, בשביל הצר, על שפת התהום, פגשת את אלוקים..." אז נדר הסופר נדר: „אם יקימני אלוקים מחליי, אכתוב ספר אשר בו אספר לאדם אומלל כמוני שאין הוא יתום עזוב בעולמו של הקב"ה...".

דברי הסופר עצמם מעידים שהרומן נכתב איפוא מתוך הזדעזעות נפש כבדה, ומגמתו בכתיבת הספר היתה ז'הית, דהיינו: כולנו שרויים בחיק הקב"ה ואין עולם מחוצה לו. כל העולם מקופל בתוכו. משולים אנו כתינוקות שיושבים מתחת לכסא אביהם ושולי טליתו מכסים עליהם. אולם חדוש יסודי חדש קבק, סופר עברי שהיה מעורה ביהדות המסורתית והיה זהיר במצוות ולא עלול לעורר אף צל חשד בנאמנותו הדתית והלאומית, באישיות שבחר בה לארוג על ידה את תוכן ספורו. ברומן זה מוצאים אנו את הנסוי הראשון של אמן עברי לגלם בישו מנצרת, שבשמו נשפך דם ישראל כמים במשך מאות בשנים, את חזון הגאולה בישראל. את זה עשה לאחר שנתנסה ביסורים, לאחר שמחלה קשה עברה עליו ולאחר שתקפו פתאום הלך רוח דתי, ומתוך הרגשה חיה של האלוקות השוכנת בקרבו נתעורר לכתוב ספר זה. ובחר בישו הנוצרי, אשר למשמע שמו בלבד סולדת נפש כל יהודי, שהוא ישמש צנור הבעה גם למשבר המתחולל בקרב המחבר.

אוירה אלוקית מלפפת את הרומן מתחילתו — „הבורא התעטף בטלית של אורה בשעה שברא את העולם, וכל אדם הוא חלק מאורו של עולם" — ובאוירה זו יש אור המאיר את הנוף והאדם, את כל הספר. מתוך אידיולוגיה דתית־מוסרית —„אב אחד לכולנו... כולנו צפויים לחסדי ה'" — צומח ועולה ישו מנצרת, ובסביבה זו נראים הוא ותורתו כטבעיים, מחוייבי המציאות.

קבק הפשיט מעל ישו את אדרת הפלאים וצעיף המסטורין. קבק רצה להעמידו באופן שיוכל לפתור את השאלה החודרת את כל מגמתו בכתיבת הספר, והיא: מה טיבו ומה מקורו של סמל קדושה זה שנהפך למקור שנאה וזוועה בשביל העם שמחיקו יצא? וזה עשה ע״י כך שרואה בו לא ליגנדה נוצרית, ולא דמות עילאית של בן־אלוקים, כפי שתאר אותו שלום אַש ברוחה של ה„ברית החדשה״, אלא העמידו לפנינו כטבעי ואנושי עד מאוד; בשר ודם, כאדם מישראל, דתי־מוסרי, אינו מסית ומדיח. ועוד: אין ישו זה מופיע לפתע פתאום כשהוא מוקף ענני סוד, פרשת חייו ניתנת החל מימי הנוער והבחרות ועד צליבתו. יש כאן גידול והתהוות, והגבשות אופי, והדברים הם הגיוניים, טבעיים ואמתיים; הדברים משתלשלים כתולדות מוכרחות מתנאי המקום והזמן, מרוחה של אותה תקופה מכריעה וגורלית. ומצד הספור הוא רואה כאן את התקופה שיש בה להפוך גלי מוסר של היהדות ההסטורית על כל גדותיה.

צד חזק ברומנו של קבק הוא יחסו אל הנסים, כי הנסים הם לחם־חוקה ואוירתה של המסורת הנוצרית על ישו. הסופר מפליג והורס בספר זה את הארג האגדי של כמה מן המופתים הקשורים בשמו של ישו, מתוך שהוא מסבירם הסבר פסיכולוגי. כל אותה הטראגדיה ההסטורית הוצאה כאן מתוך מסגרתה העילאית, האי־רציונלית. ראשית, בספור תולדות חייו, כפי שמתארם קבק, אין הנסים מרובים — כלומר: אין המחבר מקבל עליו לספר ולפרש את כל הנסים הנזכרים בכתבי הנוצרים, אשר רובם הם, בלי ספק, פרי דמיונם של דורות מאוחרים; אך אין הוא נמנע מלתאר קצתם — וכאן ישנן תמונות העושות רושם רב באמתן האמנותית. את זה נוכל לציין היטב אם נשוב כעת לעצם הספר וננתח את הספור המוצג לפנינו.

ברומן „במשעול הצר״ מופיע ישו מנצרת לראשונה בגיל הבחרות. זהו עלם בהיר, שנפשו פתוחה לקראת פלאי עולמו של הקב״ה המתגלים לו מכל קרן־חמה, מכל גוון־פרח, רמש מרחש, וכו׳. האלוקות מתרוננת בעולם ובתוכו. הוא מרגיש את כל היצורים כולם בנים למקום, והוא כביכול, שרוי ביניהם. ולפי תאורו של קבק, נראה הוא ככתם אור בין הבריות הקודרות והזועפות שבנצרת, ומבט עינו הבהיר הבליט ביותר את חומרת חייהם. הוא מתמלא אושר ואהבת חסד לכל יצור, לכל אדם, לטובים ולרעים. הרגשת האחדות בין האדם, הטבע והאלוקים היא יסוד נפשו, שיחותיו ועלילותיו.

ביחוד היה מצוי אצל הילדים, „פרחי חיים״ הללו, שתמימותם ופשטות רוחם היו קרובות כל כך לרוחו. ישו היה מתהלך לבדו בהרים השוממים בסביבות עיר מולדתו. נפשו מצאה לה פצוי בהרהורים דתיים־מוסריים על הצדק והעול, על הטוב והרע, ובחלומות מיסטיים על גאולה משיחית, על מלכות השמים, ובפרט על כח האמונה. כבר כאן, מראה ומצייר המחבר על רקע הספור את הקורות שתבואנה. קבק רוצה להטעים שהכל לפי הפועל ולפי הנפעל: ישו שמר בלבו מנעוריו טינה אל תקיפים ואל האלמים — התמרמרות מתקוממת. בגדלו אהב ילדים ונחשלים, עלובים ונדחים, משום שהגדולים והחזקים בעטו בו ולעגו לו, וזה התחיל לגרום לו רוח השתוחחות עזה, אשר העביר גם לצדדים אחרים של חייו. רעיון זה מביע קבק באופן פסיכולוגי חוטט.

ישו, כפי המסופר, לא ידע אשה מימיו ולא התאווה לדעת. כל מגע אשה שהיה בו משום חום נפש והתעוררות בשר — אפילו קלה שבקלות — החרידה אותו והביאה את רוחו במבוכה. מרים המגדלית, שהיתה לפי המסורת הנוצרית הקדומה מוכרת את אהביה בדינר ולפי הרומן בת דודו, אהבה אותו מילדותה. גם

הוא אהב אותה, אבל לא כאהוב איש אשה, כי לא כך היה טבעו. כאשר גדלה התרחק ממנה, כי ירא את להט לבה וטביעותיו. אף מלטיפות אמו (שאהב אותה אהבה עצומה והיה מתגעגע עליה כל הימים) השתמט. „הוא היה סולד ממגען של נשים". הסבה כאן (מרמז המחבר) היא אולי פסיכולוגית־פיזיולוגית. ישו (של הרומן) היה חור וחלש בגופו. זהו שגרם לרגש של השתוחחות בלבו. ועוד: הבריות הלעיזו על שאינו בן יוסף הנגר, אלא בן חיל רומאי שאנס את אמו. המלה „ממזר" פגעה בו בקטנותו וזעזעה את נפשו עד היסוד. ושמועה זו גרמה לו רדיפות ועינויים בילדותו. ברגעי בדידות היה מהרהר באימה בחידת חייו, ומעלה על לבו שחטא הנחש חתום בדמה ובבשרה של האשה, וחטא זה רובץ גם על פתחי לבו של כל ילוד אשה. ועל כן, נרתע הוא מחבוקי אמו, כמו שהזכרנו — „כיון שנזכר באשה שבה, בנקבה שבה", ומתוך פרישות זו, השתמט גם מאהבתה של מרים, שבתוך עלבון, צער ושבר־לב, שוקעת במצולות החטא...

בצעירותו נשא ישו עיניו אל הנזיר המסתגף והקורא לתשובה בערבות יריחו; אך בלי צורך נפשי עמוק ובלי התמסרות. קבק היטיב לראות ביחסים בין ישו הצעיר, שעדיין לא נודע, ובין יוחנן המטביל, שהיה כנביא בעיני רבים, וגם בעיניו. ישו בבהרותו רואה את יוחנן המטביל, הנזיר, שדרכו היתה בסופה וסערה, והוא מחזק בלבו את הכרתו החדשה כי לא ברעש, לא בקנאה ובחמה ה'. הוא רואה שם המון אנשים תועים ואומללים, שקבלו יסורים על עצמם כדי לזכות בטבילה ע"י הנזיר הקפדן, ונתברר לו כי העלובים הללו רחמים הם טעונים, רחמים וסליחה, ולא רעמי תוכחה; אהבה והבנה ולא סיגופים ועינויים. ובמעשי יוחנן, רואה ישו את הנזיר כתקיף על חלשים. ישו אינו סובל תקיפים; למרות כך שהוא עצמו מתעתד להיות תקיף. וזה אנו יודעים: כי ישו לא היה שפל רוח בחייו. הד דבריו ומעשיו כפי שנשתמרו בכתבי הנוצרים הראשונים מעיד על תקיפות רוח לא שכיחה. יודעים אנו שיסוד חזק של השתוחחות הנפש היה בו מילדותו, ועוז רוחו בשנים שלאחר כך, סימן מובהק לה; כי רגש השתוחחות נהפך לרגש גדלות במובן ידוע.

אבל אם כל אהבתו לבריות, להמון העם, עלה בגורלו (למרות רצונו, אולי) לגרום להם צער ויסורים, ולעורר בהם רגשי נקם ומשטמה. ככל בני דורו נשא את נפשו לגאולה, והאמין כי מלכות השמים קרובה לבוא; אלא מקודם, עליהם לבער את הטומאה מתוך גבולם — לפרוק מעליהם את עול הרומאים העריצים ומשמשיהם האדומים (בני הורדוס), שמלאו את הארץ חמס ורשע וזימה. „אם אין אני לי, מי לי?" — בדברי הלל אלה היה מעורר את בני עירו להספח על חבורת המורדים הנמצאים בהרים. אולם התוצאות המבהילות של המרד — מאות האחים שנפלו ונצלבו והומתו במיתות אכזריות, ובתוכם גם אביו ודודו היקרים לו כנפשו, והמון הגזרות הקשות, השכול והאלמון שירדו על נצרת — כל אלה, יחד עם רוגזם של הפרושים, שמצאו שעת כשר, להתנקם בו על שהיה מקל בכמה מן המצוות — יצרו מסביב לו, אוירה של שנאה לוהטת עד כדי התנקשות בנפשו, והוא, אף הוא, רואה את עצמו אשם בדם אחיו ובמצוקות קרוביהם המיותמים. משבר קשה עבר על נפשו. לאט, לאט נתבהרה בו ההכרה שדרך הגאולה היא לא בקנאת עם ולא ע"י הסיף תבוא. הגאולה האמתית היא זו של היחיד, גאולת הנפש, גאולת ה„אני" שבאדם, וזוהי ה„אני" של הלל. הוא נתמלא רגש של אחריות גדולה כלפי האדם, באשר הוא אדם, ושפיכת דם, ואפילו דמו של אויב, הוא דבר מגונה. „כל הנשמות חוצבו ממקור קדוש אחד. אין בהן עידית ואין בהן זיבורית... כיצד ישנא אדם את חברו? כיצד לא ירחם וכיצד לא יסלח?"

תורת חיים זו קבל מחנניה דודו ומרבו ר׳ חנינא, ואותה הרביץ ישו בכפר נחום (חלק שני של הספור), כשהוא מוקף תלמידים והמון מעריצים, בעיקר מבני דלת העם, האומללים, הצובאים עליו תמיד. גישתו עליהם היתה בזהירות עדינה וברחמים רבים. את צערם היה מנחם ומגלה את נקודת הכאב הסמוייה, כאחד הפסיכואַנליקאים בימינו, מתוך הבנה אינטואַטיבית. את חולי הנפש מרפא הוא בכוח הרצון והאמונה (המתפרשים אצל קבק ככוח היפנוטי וכהפעלה סוג׳סטיבית). בכוח האמונה יכול אדם לעקור הרים. האין זו גם אמצעי לנחמה למי שלקה ברפיון בקטנותו? בדורות שלאחר כך התנחמו באמונה זו המונים בכל קצוי תבל, בני אדם דוויים ונדכאים.

ישו אהב את החלשים שבהמון, בפרט אלה שהיו חלשים ממנו, ואת החזקים שנא, משום שלא האמינו בו. רוחו לבשה עוז בבדידותו והצלחת נאומיו ומשליו נטעה בלבו אמון בכוחו ובשליחותו הנבואית או המשיחית. בכוח זה עשה „נסים״; אבל במקום שלא האמינו בו נטל ממנו כוחו. כך היה ביחוד בעיר מולדתו ובביתו, שם זכרו אותו כילד לא־יצלח. [בכתבי הנוצרים יש כבר הודאה תמימה בלשון זו: „ויבוא אל ארצו וילמדם בבית כנסתם, וישתוממו ויאמרו: מנין לזה החכמה והגבורות? האין זה בן הנגר? האם לא אמו נקראת מרים ואחיו יעקב ויוסי ושמעון ויהודה? ואחיותיו — האם לא כולן אתנו הן? מאין, איפוא, לזה כל אלה? ויהי כעלבון בעיניהם. ויאמר ישוע עליהם: אין נביא בזוי אלא בארצו ובביתו; ולא עשה שם גבורות רבות, כי לא האמינו״. (מתיא יג, נ״ד־נ״ח).]

וזה היה באמת רק בעירו. אבל ביתר המדינות נתפרסם כבעל מופת, כבן־אלוקים המגרש דבוקים ומחייה מתים. יום יום נוהרים אליו כל מיני חולים ומנוגעים, מוכי צרעת ואחוזי־עוית. כל צער והחלאה הוטלו על כתפיו החלשות. התוצאה: תלמידיו התחילו לראות בו לא בשר ודם, אלא מין „רוח״. מדוכאים, שוטים, משותקים וכדומה באים לחדר שמעון־כיפא לכפר נחום לראות את „הקדוש״; לנגוע בכנף בגדו, לקבל את „ברכתו״, בתקוה „להושע״. ורבים „נושעים״ כרגיל. ישו עונה לכל דורשיו. וכוחו גדל במדה שגדל האמון בו.

ובאחד מרגעי היאוש שלו הוא מתוודה לפני יהודה איש קריות, שבחייו נפלה טעות גדולה: כל ימיו נלחם בשטן, נאבק עם שדים שבלבם של הבריות. והנה עשה את גופו למין „שד״ או „רוח״ ותולים בו מעשי כשפים.

ואז נפלטות מפי יהודה איש־קריות המלים הגורליות: „אתה צריך למות! או חייך או תורתך... יותר משעשית בחייך, תעשה מיתתך בידי אדם״. ושוב לפנינו אותו המפנה הפתאומי והרעיון שב„שלמה מולכו״: בלי קרבן אין גאולה, בלי קדוש השם אין שום דת מתקיימת. כובד גורל היה בדברים. ישו השלים נפשו לקראת תעודתו זו האחרונה. הוא ילך לירושלים, אל „לוע הארי״. הוא ינצח את המות — במיתתו שלו... הוא יחיה בתורתו ובלב תלמידיו. והוא מבקש מאת יהודה לסייע לו באַקט מיסטורי זה של „חופת דודים״ — של העלת עצמו לגרדום.

בפרק האחרון של הרומן מצטמצמת פתאום היריעה הרחבה. יש רושם של סיום בחפזון — של כפה קטנה לבית גדול. בפרק זה מתגלגלת שיחה רבת־ענין, בין נקדימון, אדם שטעם מתרבות רומא ואח״כ תפס משרה בסנהדרין, ובין ישו. נקדימון, ידיד נעוריו של ישו, בא אליו בלאט להזהירו מן הסכנה הנשקפת לו: הסנהדרין ודאי תמסרנו לידי הנציב הרומאי, וזה יצליבנו.

ישו יושב כפוף, מכווץ, ומדבר בקול רפה, כחולה:

— יצליבוני? וזה הכל, הכל מה שהוא יכול לעשות לי? אין בכך כלום. עם תורתי בלב תלמידי אחיה גם לאחר הצליבה...".

ובסוף השיחה, אומר נקדימון:

— תלמידיך?... תלמידי תלמידיך? ותלמידי־תלמידי־תלמידיך?... רוצה אתה ואומר לך מי אלה עתידים להיות. כל אומת שיהיו מועטים יהיו כשיות בין זאבים: יהיו נרדפים ומעונים, ויהיו מקבלים את יסוריהם באהבה... מכיון שיהיו רבים וחזקים, יהיו הם הרודפים והמענים... בשמך ובשם תורתך עתידים לעשות מלחמות, להחריב ערים ומדינות, לרצוח ולפשוט ידם בגזל ובעושק".

ישו התכווץ והיה כמתענה ביסורים. „ומשנשתתק קולו של נקדימון, נשמע קולו של ישו נטול גון, כמתוך בור עמוק ואפל:

— הללו לא תלמידי הם... הם שליחי השטן!...

— אבל בשבילם עתיד אתה לצלב!"

מתוך חוש דק של אמן יהודי נמנע קבק מתיאור הצליבה עצמה. את הטרגדיה הגורלית הוא מצמצם בקוי־רמז מספר. אנו רואים אותו כפות בחצר הכהן־הגדול, יוסף בן־כיפא, כולו שקט וצונן ומהרהר רק בתלמידיו. כמה היה רוצה לראותם בשעה זו! הוא שומע את קולו של שמעון פטרוס, תלמידו הנלהב והנאמן ביותר, כשהוא מתכחש אליו לפני המשרתת של הכהן... ופתאום ירדה עליו אימת הבדידות הגדולה, המוחלטת; אף לכוון את לבו לשמים לא יכול עוד. ומתוך חולשת אין אונים פרצה מלבו אותה שוועת יאוש: „אלי, אלי, למה עזבתני!..."

ובזה מסתיים הספור, בספרו השני, אשר בה מתערפלת דמותו של ישו בתאורו של קבק ואשר נופל בעוד כמה בחינות מן הראשון.

קצרה מסגרת מאמרי מהכיל נתוח כל הנפשות הפועלות ברומן היסטורי זה, רחב הרקע, כי הן רבות מאוד ושונות בערכן. ויותר מזה, מכיון שהאישיות המרכזית היא בעצמה כה שליטה בכל הספר. אבל בכל זאת כדאי לחדור לתוך הדמות השניה לישו התופסת מקום כה חשוב בספרו של קבק, והוא יהודה איש קריות, שכבר הוזכר מקדם בקשר עם סכום המאורעות המובאים בספר.

המסייע לישו מנצרת במבצע המות הוא יהודה איש קריות, שאינו לפי קבק, ה„אנטיכרייסט" האפל והשטני, כפי שמתארים אותו הנוצרים, אלא אישיות מורכבת, מסובכת, רבת ניגודים, ומתוך כך אנושית מאוד. צערו וסבלו ממשיים הם, מובנים וקרובים. רגשותיו עמוקים ויצריו חזקים. שנאתו לעולם ולבריות היתה בעצם פרי אהבה וחמלה שנשתבשו עליו בשל שעבוד ועלבונות ופגע משפחה (אם משותקה ואחות הדיוטית). הוא אינו יכול להרשות שום אושר לשום אדם, כל זמן שעוני ושעבוד ורשעה וטמטום הלב הופכים את החיים לגיהינום. הוא דורש משפט צדק, כאיוב בשעתו, והוא גם מאמין, תוך כדי ספקותיו. הוא נמשך אחרי ישו ודבק בו כשעמד על תהום הצער והיגון שהיה זה נושא בנפשו. אהבתו אליו היתה עמוקה

ועצומה כשנאתו הקודמת, כלומר: שנאתו היתה עמוקה לישו המאושר, אך גדולה אהבתו לישו האומלל. בכלל, נמשך הוא אל ישו כאל מעין טהור, שבו היתה נפשו האפלה, הטבולה בחטאים, מתרחצת מזוהמתה. המלשינות, המעשה המחפיר, זהו קרבנו למען הנצרות: ישו הקריב את חייו, ויהודה איש קריות הקריב את אהבתו לישו ואת מצפונו, והפקיר את שמו לדראון עולם, ושניהם נתכוונו לדבר אחד. בשעה שמסר את ישו לממיתים, את נפשו הוא מסר.

אבל, נחזור לרגע לעיין ולנתח את מהות המעשה הזה, ואולי נוכל להבין עוד דבר מתוך מעשה זה. נפשו של ישו, קצה בנכרים, הוא רצה לשוב. הוא ידע, או יכול לדעת, כי הוא מסכן את חייו. טבעי הדבר כי איש כמוהו, השוקע כל ימיו בחויות מיסטיות, ושגה בחזיונות ענויים ומות קדושים — הם שובים את רוחו וגם דיחים אותו, מבעיתים אותו, כי מטבעו אין ספגן מבקש יסורים. טבעי הדבר כי ימצאו לו לישו עוינים מבין חסידיו ויבקש מישהו להכשילו. טבעי שהנוצרים הראשונים ראו את חברם, יהודה זה, כשטן או ככלי שרת בידי השטן. אבל אין כל יסוד לשער שיהודה איש קריות עשה מה שעשה ע״פ בקשת רבו, לפי שקבק רוצה לשער. זוהי התחכמות שאינה מוצדקת כלל. וכשיוחנן מספר שישו אמר לו ליהודה „את אשר אתה עושה — עשה במהרה״, אין לפרש את דבריו שהיה הסכם ביניהם, אלא משום שראה שהשטן כבר נכנס בו, ואין לו לישו הצלה. ובדרך כלל: לא היה כל צורך לישו שילך איש מיוחד להלשין עליו. הוא יכול לבוא בעצמו ולהגיד דברים אשר יביאו עליו ימשפט מות. תחת זאת נזהר בלשונו בויכוחים פומביים, כאשר שאלוהו אנשי הורדוס אנטיפס „המותר לשלם מס לקיסר או לא?״ אמר: „מה אתם מנסים אותי, חנפים? הראוני את מטבע המס״. ויביאו לו דינר. ויאמר אליהם: „למי הצלם הזה והכתוב?״ ויאמרו אליו: „לקיסר״. ויאמר אליהם: „תנו איפוא לקיסר אשר לקיסר ולאלוקים אשר לאלוקים״. — ובו בזמן המריץ את תלמידו למסרו? אין זה מתקבל על הדעת.

ולכן, ההשקפה שיהודה איש קריות עשה מה שעשה על דעתו ורצונו של ישו, היא נועזה, אף כי אין היא חדשה לגמרי. הנימוק להכריח הקרבן איננו נימוק, שהרי אם בחייו נעשה ישו „רוח״ (משיח) ק״ו במיתתו, וביחוד כשהבטיח את תלמידיו שלא יצאו שלשה ימים לאחר קבורתו והוא יקום בשבילם לתחיה.

כנראה שמתוך אותו חוש של אמן יהודי סתם קבק ולא פירש מה היה בסופו של יהודה, שמלא תפקיד מכריעה באותה טראגדיה, ורק ברמזי דברים הוא מגלה את תהום יסוריו של אדם זה, היחיד מתלמידי ישו שאהב אותו בשל עצמו, בשל צערו, ואהבתו האנושיים.

דמותו של יהודה איש קריות קובעת ענין לעצמה במהלך הספור, ולפעמים היא גם מאפילה על זו של ישו, אף כי תפקידה, כפי שעלה במחשבה, אינו אלא לסמל את האפל והתהומי שבאדם לעומת האור השופע מנפשו של ישו. אישיותו של יהודה איש קריות היא מורכבת יותר, מסובכת ורבת נגודים. בכל אישיותיו של קבק רואים אנו את כוחו הרב בעצוב דמויות חזקות ובולטות שבהן נאבקים הטוב והרע, שבהן משמשות בערבוביה היופי והכעור, הקדושה והטומאה. יהודה איש קריות למוד סבל החיים והרפת החיים — שונא את האדם, את העולם. ובכל זאת, צמאה נפשו לאלוקים חיים. תכופות הוא בורח מהאישיות המאירה של ישו ומבלה ימים ולילות בחברת קוביוסטים וזונות, וסופו חוזר אל ממלכת האור. מאבק היצר הטוב והיצר הרע מתאר לנו המחבר.

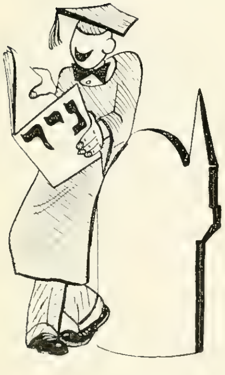
גדולה היא מערכת הטיפוסים המצבים וההתרחשויות שהעלה קבק בספרו זה. כל הנפשות — חותם תקופתן ומכורתן עליהם — כל אחד עם ה„משעול הצר" שלו. אבל ביחוד הפליא לעשות בהחיותו את הנפש הערטילאית, שהופשטה במסורת הנוצרית, השיבה אל סביבתה הטבעית, אל הקרקע שהצמיח אותה, נתן עליה בשר וקרם עליה עור. אמת, עדיין יש לשאול, ההיה ישו כמו שתואר ברומן? יתכן שבמובן ידוע בודאי שלא, ובמקומות הרבה נחש המחבר — אבל נחש היטב עד כדי כך שצומחת לפנינו ונתגלית בשפע תמונות חיות וגלויים מעמיקים של בעל המשלים מנצרת העובר לפנינו במשעולו הצר והרחב כאחד.

רוחו של ישראל סבא

מאת ד"ר גרשון א. חורגין

עם ישראל יצר ערכי תרבות רבים שהיו לאור עמים. כמעט תמיד היה עמנו שותף בעולם הרעיון, שושבין לתרבות וידיד אידיאות. רעיון שמצא לו מהלכים בעולם הוליד הד במחנה ישראל. את שרש יצירתו של עמנו יש למצוא בלבו. עמנו הגה אהבה רבה לנכסי תורתו ותרבותו. מאהבתו לקנינים אלה יצא אל עולם הדעות, התנגש במחשבות וברעיונות שהיו זרים לרוחו. מתוך התנגשות דעות זו בין ישראל לעמים נולדו רעיונות חדשים שהיו ברבות הימים ברכה לאנשיות כולה.

עוד בקדמות נעוריה הוטל על היהדות לבוא בקשרי מלחמה עם האלילות שהיתה מערכת אגדית־מיתולוגית. השקפת עולמה של הלילות היתה כרוכה במבוכה בתוהו ובהו ולא סדרים. השקפת עולם מסודרת אפשרית רק במושג האחדות. האלילות גשמית היא ויחסה לאלילים תכונות אדם של מאכל משתה ומשגל. הנביאים קראו מלחמה על האלילות. ממלחמה זו נולדו מושגים קוסמיים ומוסריים. הנביאים פתחו את המושגים הנעלים של יחוד הבורא ואחדותו, עצמותו הרוחנית שאין דרכיו כדרכנו ומחשבותיו כמחשבותינו. הם הוציאו לאור את הרעיונות של אחדות העולם ואחדות המין האנושי בהכריזם כי „א־ל אחד לנו אב אחד בראנו". הנביאים הניחו את היסוד לנוסחא המאוחדת של דת ישראל „שאין נמצא רוחני מבלעדי ד'". רעיונות אלה הם פרי ההתנגשות הראשונה בין היהדות ובין האלילות[1].

ההתנגשות השניה בין ישראל לעמים חלה בתקופת בית שני. זהי ההתנגשות שבין היהדות והיונות. בימים ההם היתה מצודתה של היונות פרושה על ארץ רבה. כל העמים קבלו עליהם את עולה של תרבות יון ואילו עמנו הוא ששיווה לה כיוון יהודי ותוכן חדש. ראש המדברים בהתנגשות זו היה פילון האלכסנדרוני. הוא הכניס את היסוד היהודי במחשבת העולם, יסוד האמונה. היונות דברה בשם השכל היהדות טענה בשם האמונה, אמונה בד' ובתורתו. יסוד האמונה במחשבה היה כח תוסס

1) דוד ניימרק, תולדות הפילוסופיה בישראל, כרך א' ע' 18.

במחשבה האנושית, הפועל מאז ועד היום במחשבת האדם. פילון הביא לעולם את הפילוסופיה של האמונה. על הפילוסופיה הזאת בנויות הדתות של האישלאם והנצרות. פילוסופית היהדות של פילון היתה לאור גויים, היא הפרתה את המחשבה האנושית במשך דורות ותקופות.

ההתנגשות השלישית חלה בגלות ספרד — בתקופה ההיא נפגשה היהדות עם תרבות האישלאם. החזיון האלכסנדרוני נשנה עוד פעם. בספרד כמו באלכסנדריה לפנים בקשה היהדות להגן על דעותיה בפני הדעות הפילוסופיות של הזמן ההוא. האישים הגדולים בדרמה הזאת של התנגשות היהדות בדעות נכריות בספרד היו הרמב״ם ורבי חסדאי קרשקש. הרמב״ם בקש לתת נתיב ליהדות בפילוסופיה, להסביר את תורת ישראל „על האמת". ראש תעודתו היתה „לנוח מן הספק" שאפף על משכילי דורו שבקשו לאחוז בפילוסופיה ולהחזיק גם בתורה. הרמב״ם בעצם ממשיך את מסרת הנביאים. כמוהם הוא נלחם נגד האלילות או ההגשמה במושג האלקות.

תגובה אחרת שונה מהרמב״ם נמצאת במשנתו של רבי חסדאי קרשקש. הוא חש בסכנה בתפישה השכלית של היהדות המנוסחת ב„מורה". קרשקש משתמש בכלי ינשק השאולים מאוצרותיה של הפילוסופיה על מנת להלחם בתפישה שכלית של היהדות. את כל טענותיו הוא יורה כנגד אריסטו רבו של הרמב״ם. מדברי הבקרת של קרשקש עלו רעיונות פילוסופיים שהיו לאבני פנה בפילוסופיה החדשה. הוא היה מהראשונים שהרימו את נס המרד כנגד שלטון אריסטו במחשבה ובמדעים וסלל דרך לתפישת העולם של גליליאו וקופרניקוס. דעותיו של קרשקש נתגלגלו למשנותיו של ברונא. שפינוזה הרבה ללמד מקרשקש כידוע לעוסקים בפילוסופיה שלו.

הצד השוה במשנות שעלו מפילון ובמשנות שצמחו מהוגי הדעות של יהודי ספרד הוא האופי האנושי כללי של יצירותיהם במחשבה. אמנם פילון וחכמי ישראל בספרד לא נתכוונו אלא לחיזוק היהדות. אבל מרעיונותיהם על היהדות עלו מערכות מחשבה שפרצו מתחום היהדות והשתתפו לתחום האנושיות. החכמים האמורים לא הבדילו בין יהדות ואנושיות, כדרכנו היום. הם תפשו את היהדות כענין כל אנושי. הם לא סגרו את עצמם בגיטו רוחני. מטעם זה נפוצו מעינותיהם חוצה והיו לאור גויים. השואה שבאה על היהדות בעקב גירוש ספרד גרמה לכך שנסתם החזון הפילוסופי־מקורי מישראל למעלה ממאתים שנה.

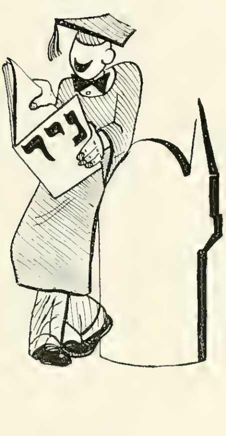
המחשבה היהודית מתגלית שוב במאה השמונה עשרה. ר' נחמן קרוכמאל מבקש לבאר את חזיון היהדות לאור הדעות של תקופתו. בספרו „מורה נבוכי הזמן" הוא ממשיך את המסרת של המחשבה היהודית. רנ״ק הוא „פילוסוף יהודי" בלבד שהרי אין הכח בדעותיו להשפיע על המחשבה האנושית הכללית, מחשבתו אינה נמנית על מערכות המחשבה של הרמב״ם וקרשקש. בענין אחד עלה רנ״ק על הפילוסופים היהודים שקדמוהו. הוא הקים תלמידים רבים השותים ממימיו עד היום. רנ״ק הנהו אבי המחשבה הלאומית הקובעת את „האומה" או „רוח האומה" כמרכז המחשבה היהודית. מרנ״ק יצאה הדעה על „תרבות ישראל" הכוללת את יצירות רוחו של עמנו, הדתיות והחילוניות. רנ״ק הוא אביה של הדעה בדבר „אוטונומיה תרבותית" המחייבת את הגלות. גם התיקונים השונים בדת שעלו במאה התשע עשרה מפרי רוחו ומשנתו של רנ״ק הם. רבים הם הפרות והמסקנות שעלו ממשנתו של רנ״ק. כאן מנינו אחדות מהן.

בימינו מתנגשת היהדות עם תרבות חדשה הגדולה והעצומה מתרבות יון או ערב. תרבות זו היא התרבות המדעית. כלי זינה של התרבות המדעית הוא טופס מחשבתה המפורסם כ„שיטה המדעית". השיטה המדעית חותרת מתחת ליסודותיו של המוקבל והמסור. המדע הוא פרי ה„שיטה המדעית". עצומה היא השפעת המדע בעולם. בהשגיו הרבים קנה לו המדע ישיבה בכל תחומי החיים. אין מקום פנוי ממנו. תרבות המדע אינה מקומית ואינה לאומית. אנושית כללית היא ומקומה העולם כולו, מאוחדים הם במטרה, בכוון ובהלך מחשבה אחד. התרבות המדעית מאוחדת היא. ישנם חלוקי דעות בין אנשי המדע אבל אין ביניהם פרודי לבבות כאשר תמצא למשל בין התרבות ההודות והתרבות המושלימית. אנשי המדע, בכל העולם כולו, מאוחדים הם במטרה, בכוון ובהלך מחשבה אחד. התרבות המדעית עדיין לא מצאה דרך של פשרה עם הדת בכלל והיהדות בפרט.

הפילוסופיות השונות שעלו ביהדות בדור האחרון לא עמדו בהצלחה בהתנגשות עם תרבות המדע. הפילוסופיה של רוזנצווייג כפי שהיא מובאת בספרו „כוכב הגאולה" אינה מתקבלת על הדעת ואינה מניחה ללב. אין היא דתית במובן האנושי כללי ויהודי, ואין היא לאומית, אין היא אלא דרוש נאה של חכם מסכן ואומלל. פילוסופות היהדות של מרטין בובר המיוסדת על היחס של „אני ואתה" מחזירה את הגלגל אחורנית. הוא מכניס מחדש את האנטרופומופוזם או את ההגשמה אל היכל הדת. מחשבתו של בובר היא מחשבתו של האדם הפרימיטיבי־אלילי. בובר הוגה־רגשות הוא. בספריו גדול כוחו של הסגנון והקישוט הלשוני.

עדיין לא ענינו לתרבות המדע תשובה יהודית כהלכה.

המחשבה היהודית בודאי תקום לתחיה במדינת ישראל המחודשת. כאשר ירחם ד' את עמו ובחר עוד בישראל אז תפרח המחשבה היהודית ותשוב להאיר לעולם כולו.

הדרך הארוכה של החנוך

מאת ד״ר פנחס חורגין

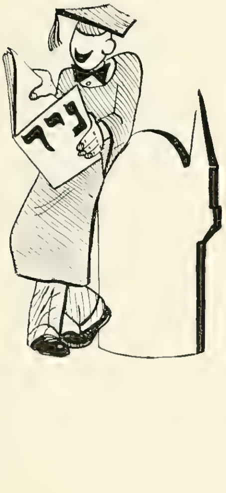
בעצם ובמהותו אין מעשה החנוך קל ומהיר, רץ ומקפץ במהלכו, או שמטרתו ניתנת למדות, מדה קטנה או מדה גדולה או שהיא מתרשמת בגבולות, גבולות המקום או השעה. החנוך הוא תהליך אטי, כידוע, ואף הוא תהליך מתמיד, שאינו חדל אלא עם חדלון החיים. הוא אטי משום שהוא נפגע תמיד מרוחות החיים ההומים והגועשים, שטרם קראו דרור לעצמם מהרע והפשע והזדון שבאדם, החנוך מכוון תמיד כלפי מציאות שונה מזו, שנשתרשה בחיים, והיא, המציאות הקיימת, אינה נוחה להניח את מקומה לאחרת טובה ממנה, נאה ממנה, והיא קמה לשטן לחנוך. הוא, החנוך, בונה, והמציאות סותרת. פותח החנוך את לב האדם (הרך, הצעיר) לראות את הטוב, להבין ולהשכיל, ובאה המציאות וסותמת אותו סתימה סתימה. נידון מעשה החינוך למאבק, לקרב, שאין לו סוף. אין דרכו אלא הליכה ונסיגה; פוסק וחוזר, הולך ושב — ובין ההליכה והחזרה רצועת־מרחק וצרה — והיא השטח הנכבש של מעשה החנוך.

תהליך החנוך הוא ממושך ומיוגע כהליכתו של אדם לקראת סערה, הדוחפת אותו לאחור. התקדמותו היא קו לקו זעיר מזער כלפי השטח הנכסף, כלפי התוצאות המבוקשות. אי לזאת דורש כל מעשה החנוך התאמצות רבה, כמעט התלכדות רצון. אין שדול ואין רצוי ואין לחש לכחות העוינים למעשה החנוך. צריכים להשתער עליהם, למלט מהם כמו שמצילים מפי הארי והדוב. וכן הוא דורש ראיה רחבה, ראיה למרחוק, הכרת הנסיגות ומיעוט הפירות. מעשה החנוך מתקיים ויש שכר לו אלא אם כן הוא מתמיד בחיים בזמניהם הקצובים — ואינו נבלע ואינו מתעלם בתסיסתם. יש שמעשה חנוך מאיר לשעה קלה באור גדול ונדמה כבר נקנה קנין שלם, אבל אם לא תהיה לו שארית לימים יבואו, אם ישאר במקומו כדבר העשוי, שאין להוסיף עליו ושאין שוב להזקק אליו סופו מגנת לב. כי אין הפסקות, אין חטיבות מותכות במעשה החנוך. החנוך הוא תנועה, זיקה. כל קו פעולה שבו צריך לראות את חברו, הבא לאחריו, כל התקדמות צריכה להיות מכוונת כלפי התקדמות אחרת כדרגה לדרגה, כפרוזדור לפרוזדור שני, כהכשרה, שאין לה סוף.

אלה הן עובדות פשוטות, ברורות, עקרי חנוך נראים וגלוים, שאין מנוס מהם, שלא ניתנו להדרש בפנים שונות. אף על פי כן לא כל העוסק בחנוך רואה אותם כמות שהם, בצביונם ובגונם ובמשמעותם הגמורה והבולטת לעין. רבים הם המחנכים הרואים רק את עיסתם, את הדבר המוגבל, שבו מטפלים; אינם יוצאים מתחומם להתבונן בצירופו לדבר שני, בהערכתו היסודית כנקודה בקו, כרעד אחד בתסיסת יצירה. המורה לילדי ישראל חייב לקרע חלון רחב לעולם המוכן לילד ולנער עם כל סערותיו הסוחפות ולבקש נתיבה למעשיו אליו ובתוכו. הוא צריך לנטוע בנפש הילד רגשות נאמנות, וגחלתן לא תכבה, שתלחשנה גם מתחת לערמות של מקרי החיים, של תביעותיהם ומאבקיהם. הוא צריך לשקול את פעולתו החנוכית בפלס העתיד, במה שהיא תניח למשמרת בבית גנזיו של התלמיד. אם היא קריאה וידיעת הלשון — עד כמה שתאחזנה בנפשו של התלמיד, עד כמה תזכרנה אצלו

בשנות חייו הבאות — ועד כמה יתאווה לשמר את זכרונם. מכל שכן אם הלימודים הם מסוג גבוה, אלה שהם יסודות להדרכה, יוצקי דמות, כלימודי התורה שבכתב והתורה שבעל פה. אלה מחייבים דאגה יתירה לשמירתם בלבו של התלמיד ובזכרונו. הם צריכים להתחבב עליו, להתקדש עליו, ורגשי אהבה וקדושה לתורה, לאוצרות הרוח של העם, שיתמידו, שיתגברו, טפוחם רב וארוך ותובע סבלנות, התמסרות, הכרה והתלהבות. כדי שלא יהא הכל נשכח צריכה להיות ידיעתם של הלימודים האלה רחבה; כי מה ישאר מידיעה זעומה לכשתתמעט בדרך הילוכו של התלמיד בחיים, ואילו יפה היא ידיעת תורה רחבה לטיפוח הרצון לשמירתה ואהבה למצוותיה. קיומו של התפקיד הזה של המחנך אינו בשמים, אינו למעלה מכחותיו של בן אדם. אלמלי כך אין חיים לעצם מלאכתו של המחנך — או שמתנקשים בנפשו של החנוך. אין דרך קצרה ואין דרך קלה בחנוך — ובפרט בחנוך שלנו. אלה מבעלי החנוך שלנו, שמסתפקים במועט, במועט של זמן, המוקדש לחנוך, במועט של לימוד אינם עומדים על טיבו ומהותו של החנוך ומתעלמים מתביעותיו החמורות מתוך מורך לב וכשלון האמונה. בשכבר הימים יעתקו הדברים המעטים שלמד התלמיד מהלב וברבות הימים לא יהיה זכרון בלבו של האיש מישראל כאן אלא לישיבתו הארעית על ספסל הלימודים בבית ספר יהודי.

אין לבא אמנם בתרעומות על המחנך, אם חוסר הבנה ואחריות מצד ההורים לחנוך היהודי של ילדיהם מקפח את פעולתו החנוכית, אבל כל זמן שהוא משלים עם צרות עינם של ההורים ושליחיהם, כל זמן שאינו חותר לחנוך אמתי, המכשיר, הנותן דרך, ולא עוד אלא שקושר כתרים לאותו החנוך המועט, הריהו עושה את החנוך ואת מלאכתו פלסתר. טוב תוהו מזיוף. הזיוף מכלה גם את השאיפה.

החתם סופר זצ״ל

מאת הרב משולם הלוי יונגרייס

רבינו משה סופר נולד בעיר פראנקפורט דמיין במדינת אשכנז ביום עש״ק ז׳ תשרי שנת תקכ״ג. ובעת לדתה שלחה אמו הצדיקת אל הרב המרא דאתרא, ובקשה בשאלתה: להמתין בבית הכנסת בקבלת שבת עד לדתה למען לא יצטרכו לחלל ש״ק בלידתה. והרב שעה לבקשתה באמרו ברוח קדשו כי ראוי להמתין, כי הבן שיולד להאשה זאת יאיר עיני חכמים בתורתו ויושיע את ישראל בתפילתו ויקראו את שמו משה!

בנער ניראו בו סימני טהרה עוד באביב ימיו. וכאשר היה בן שבע שנים כבר היו שגורים בפיו כמה מסכתות.

בעת ההיא עלה משה למרום לבית מדרשו של הנשר הגדול רבי נתן אדלר ראב״ד בפרנקפורט דמיין, וגם אצל הגאון האמיתי רבי פנחס בעל ההפלאה. ובהיותו בן ט״ז שנים גמר הש״ס כולו. וכדי לחוג חג הסיום התענה הפסקה של שלשת ימים וגם האריך מאוד בתפילתו. הוא תמיד האריך בתפילה, וכאשר אמרו לו חבריו, שהמה כבר למדו סימן שולחן ערוך עם „מגן אברהם״ בעוד שהוא מאריך בתפילה, השיב להם הלא חז״ל אמרו המאריך בתפלה מאריכים לו שנותיו, על כן יהיה לו פנאי ללמוד עוד סימנים הרבה בשולחן ערוך.

והנה כבר באו ימים אשר היה ראוי לבנות לו בית כי הגיע לפרק האיש מקדש. ובאמת המנהג היה אז בעירו שהבחורים מרוב השקם ללמוד תורה לא נשאו נשים לפעמים עד ערך בן שלשים. — אחרי חתונתו עם בתו של רבו, החת״ס נבחר לרב בהרבה קהלות, ובתוכן קהלת מאטעסדארף במדינת אונגארן. בקהילות ששימש בהן יסד ישיבות מפוארות אשר מהן יצאו כמה וכמה גדולי ישראל.

בשנת תקס״ג נפקד מקום הרבנות בפרסבורג המעטירה. ואז נתוועדו יחדיו בני הקהלה לאמר: ניתנה לנו ראש ונבחר נשיא אלקים בתוכינו. ובין „המועמדים״ היו כמה גאוני ישראל כגון הגאון רבי עקיבא איגר ז״ל והחת״ס. על כן הוסכם ביניהם להכריע על ידי גורל, והחת״ס ז״ל זכה בגורל ונבחר לרב העיר.

והנה מאת בואו לפראנקפורט ותהי ראשית מלאכתו לעיין בעניני העיר ולתקן תקנות טובות ולקבוע עתים לתורה, הן לבעלי תורה והן להמון עם, וייסד ישיבה גדולה ואליו נאספו כל העדרים ונהרו עליו מכל המדינות לשמוע תורה מפיו הקדוש.

אחרי שמתה עליו זוגתו הרבנית נשא לאשה את בתו של ר׳ עקיבא איגר ז״ל. היא ילדה לו שלשה בנים, שם האחד המיוחד הגדול שבהם הוא בנו, אשר מילא אחר כך מקומו המאוה״ג אברהם שמואל בנימין ז״ל, בעל המחבר שו״ת „כתב סופר״ ועה״ת.

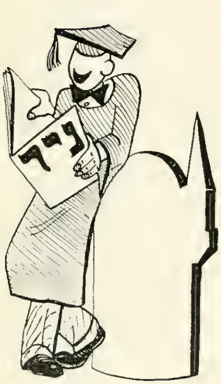
בעת ההיא עת צרה היתה ליעקב, כי במדינת אשכנז התחילה תנועת התיקונים בדת, והמתקנים באו אל הקודש פנימה וחללוה. בנו להם בית תפלות ושינו מנהגי ישראל, הכניסו עוגב בהיכל, ולכל התפלות אשר על קבוץ גליות ומעשה הקרבנות ובנין המקדש פנו עורף. והחת״ס לחם מלחמת ה׳ נגד המתקנים האלה.

אופן לימודו עם התלמידים היה לאמיתה של תורה לברר שמעתתא אליבא דהלכתא. והגם שבימי חרפו אהב מאוד גם את הפלפול אבל אחר כך הניח דרך זה לגמרי. וכאשר התחיל ללמוד איזה ענין היה נראה לעין הרואה כאלו לא למדה מעולם, כך דקדק ודייק בכל אות ואות. וגם היה מקפיד מאוד שיחזרו הבחורים על למודם, ורמז כן במה שאמרו חז״ל על רבי: „מעולם לא פסק מעל שולחנו לא צנון ולא חזרת״, פירוש שלמד בחריפות ושחזר על הלימוד פעם אחר פעם כדי שלא ישכח מה שלמד — וכן עשה הן בימות החמה והן בימות הגשמים.

„ראשית חכמה יראת ה׳ ״, על כן למד לפניהם קודם כל שיעור כמו רבע שעה מספר „חובת הלבבות״, כדי להלהיב לבבם ביראת ה׳. וכן אמר לתלמידיו שילמדו בספר „מנורת המאור״, כי שם מלוקטים היטב דברי אגדות חז״ל, וכפי שמכפרים למד החת״ס בעצמו עם בנותיו בספר „מנורת המאור״.

נפשם של התלמידים היתה קשורה בנפשו של רבם. אף התלמידים ניתקשרו זה בזה אהבה עזה אף גם אחרי שנים הרבה כשנתפרדה החבילה ונתרחקו איש מעל אחיו, זה פונה לכאן וזה פונה לכאן, כי אב אחד היה להם אשר לימדם והדריכם בדרך אשר ילכו והמעשה אשר יעשו.

ומצאתי בדרשות חת״ס ח״א מה שדרש משה „דרוש הודאה״ אחר המגפה ר״ל בשנת תקצ״ב, וכך דרש בתוך דבריו: „ואחר כל זאת נודה לה׳ אלקינו על חסד גדול שהפליא על התלמידים בני הישיבה, שלא פגע בשום אחד מהם שום חולי ומכאוב ולא שום ענין מענין החולי ההוא. ועל זה לא לבד שבני הישיבה יתנו תודה לאלקינו אף כל בני הקהלה, כי בזכותם וצדקתם היה זאת לנו, כי ידוע ומפורסם לרבים רב טוב בני קהלתינו בהחזקת ישיבה זה קרוב לכ״ו שנה והם מחזיקים למאות תלמידים — ומ״מ לאו כל הזמנים ולאו כל המקומות ולאו כל העתים שוים. ולפעמים יש ויש אנשים אשר עיניהם צרה ופוערים פיהם כי קשה עליהם עול סבלם ויהיה ח״ו למזכרת עון. והנה בזמן המגפה העבר היה עין בריה צרה בחברתה בלא״ה ומכ״ש בבחורי הדלים הללו, ואלו ח״ו נחלה א׳ מהם אעפ״י שבודאי היו גומלים עמהם חסד כדרכם, מ״מ יש ויש שהיו פותחים פיהם ומדברים: מה לנו לסבול עול אחרים? אומללים האלו ישובו איש לביתו! והיה ח״ו דבורים כאלה לעורר דין על הקהלה, והקב״ה חפץ בהצדקם, ע״כ יהיב עינא פקיחא לבל ישלוט שום חולי ורפיון באלו״.

בס׳ „איגרות סופרים״ מצאתי מעשה נורא זה: הצדיק המפורסם מו״ה י״ז פאללאק היה תלמידו של החת״ס. ובנו הגאון מו״ה משה פאללאק ז״ל נתקבל לרב בעיר באָניהאד (אונגריה) ויסדו שמה ישיבה והרביצו תורה אב ובנו.

וכאשר אחר רבות בשנים נסתלק מהרמ״פ על פני אביו הזקן, הספידו אביו תמרורים ואמר תוך הדברים שהיו לו אותות מרבו הקדוש החת״ס שימות בנו בחייו.

בהיותו לומד בישיבת רבו הקדוש פתאום נפתחה הדלת ובא איש אחד קצר הקומה ומלובש בגדי פולין והיה משונה במראהו בקומו ובצביונו. ורבו הקדוש בעומק עיונו לא ראה אותו כלל. ובין התלמידים היו מהם אשר נתנו לו שלום, ומהם אשר לא נתנו לו שלום, ומהם אשר שחקו עליו ולעגו לו. אחר איזה רגעים וישא רבינו הקדוש את עיניו וירא את האיש וירץ לקראתו ויחבק אותו והכניסו לחדר מיוחד ונתעכב עמו שמה כמה זמן. וכאשר שב אח״כ רבינו לביהמ״ד אמר לתלמידיו: „האם נתתם שלום לאיש הזה״? והוסיף: אשרי למי שנתן לו שלום והחזיר לו שלום ואל ויהיו מורי הוראות בישראל. ואלו אשר לא נתנו לו שלום יהיה להם צער גדול בנים, ואלו אשר לעגו לו יצאו להרבות רעה ר״ל. ואני — סיים האב בהספידו את בנו, אף כי דחקתי עצמי ליתן לו שלום, אבל לא עלתה בידי מגודל הדחק, ועל כן בא עלי צרה זו ר״ל.

והנה כמו אילן גדול אשר ענפיו מרובים ומתחלקים לכל רוח, כן אדם גדול. תרומת מידותיו ושלימות מעלותיו מתענפות לכל צד. כן החת״ס זי״ע זכה וזיכה את הרבים והיה לתל־תלפיות. מכל כנפי הארץ הריצו ספיקותיהם ושאלותיהם אליו גדולי הדור ונתפשטו תשובותיו בכל המדינות. עוד באותו יום שבא השאלה השיב על־פי־רוב תשובתו, ואמר, שאעפ״י ששמעתתא בעי צלותא, אבל הוא בטוח שה׳ בוודאי יסכים להוראתו ואיננו חושד להקב״ה שיכשילו ח״ו, כי כוונתו בלתי לה׳ לבדו.

ואלו הם הספרים שיצאו אורה עד היום ממנו: חתם סופר על ארבע חלקי שולחן ערוך, קובץ של 1307 תשובות. חידושים על אלו מסכתות: נדרים, שבת, גיטין, חולין, פסחים, מגילה, ב״ב, ביצה, שבועות, נדה, כתובות. — ד׳ קובצים על קל״ב סוגיות — „שירת משה״ שירי קודש — ולקוטים עה״ת הנקראים „תורת משה״. ח׳ת׳ם׳ ר״ת חידושי תורת משה.

בשנת ת״ר נחשכו המאורות, כי כבה נר אלקים, משה איש אלקים עלה למרום...

ש. שלום — משורר היחיד והדור

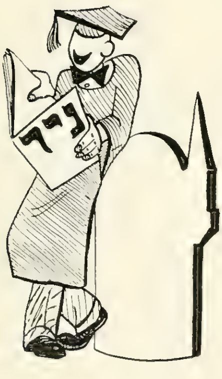
מאת אברהם מרתאן

ש. שלום הוא משורר עם ועולם. שלא כאחרים שאהבת האדם מעבירה אותם על דעת אהבת עמם כאילו עמים אחרים קרויים אדם ואין עם ישראל קרוי אדם, אצלו עולים שניהם בקנה אחד ופעמים אינך מבחין אם מתוך אהבת העם בא לידי אהבת האדם או דוקא מתוך אהבתו למין האדם בכלל, לסובל ולנענה, בא לידי אהבת עמו. ובאמת אם יש עם בעולם הראוי לרחמים ולאהבה הריהו עם ישראל. „הצבי ישראל״ — זו היא נימת־השדרה השחולה בשירתו ומרטיטה את ניגונו. זוהי אהבת־עולם המהמה את גליה על פני אגם־שירתו. לב המשורר הומה אל צבי ישראל טהור־העינים והחף מפשע המורדף בלי חשך ביערות עולם.

אם שמעונוביץ הוא משורר המולדת הרי ש. שלום הוא משורר העם. טלית שירתו עוטפת את כל דורות ישראל וגואלת תקופות נשכחות. הוא בנם של מקדשי השם ואחיהם של סוללי נתיבות חיים בשממה. אם כי אהבה זו צנועה, רוטטת כהמיית היונה ולא אהבת אדירים המלוקחה בשאגות אל כתר ושרביט כזו של א. צ. גרינברג.

המשורר מלוה בשירתו את בוני־המולדת והוא קשוב אל דופק חייהם. הוא מבכה את צערם המר של החלוצים האלמונים, את כאב ערירותם ויגון נעוריהם הקפודים המשוקעים כלבנים בבנין העתיד של האומה:

אנחנו התועים ביערות ההם
מי ידע אורנו האובד בנתיבות אין־שם.
אנחנו אשר דמעות אין לנו ואין לנו קול
לבכות נצני נעורינו שכסה החול
ולרנת חיינו אין מקדש ולנחם אין אם
אנחנו התועים ביערות ההם.

שירת המשורר נענתה לדור. היא ענתה כהד לשירת הפטיש והמעדר. ואמנם פחד גדול כסס את לב המשורר, שמא חס ושלום לחינם כל המאמצים ולשווא כל הקרבנות ושגם כאן, בארץ־ישראל, בפינה האחת והיחידה יעלו עלינו המים הזידונים ויסחפהו לתהום את כל אשר נבנה בזיעה ועמל. יתוש הספק מתחיל לנקר באמונתו, שמא הכל ב כ ד י, זהו הכאב המעיק על נפש המשורר והוא מתחנן:

אמרי לי את אמרי
שהכל לא ב כ ד י.

פעמים אף נתפס ליאוש והוא אומר:

חזרתי בי אמא לא אצא לדרך
ומה שהכאבתיך, הכאבתיך ב כ ד י.

מעין פיכחון אכזרי ניעור בנפשו של המשורר, שמא היינו „בזבזנים עד מאוד":

ועיקר שכחתי יש לי גם אם
שאינה מבינה את כל התירוצים ההם.
מת משמע: מת. והמת — היה בן.

הספק נשאר. סימן שאלה עמד בעולמנו: „הגדי רבץ כנתח של רחמים ותקע לי מהו?" ורק אמונה עמוקה יכולה לאזור אותנו בגבורה להמשיך לעלות הרה ולפסוח על התהומות. אך, לאחר נס הקמת מדינת־ישראל, כשהמשורר ראה במו עיניו את פלאה, לבו נרגע:

שהראיתי שהכל לא ב כ ד י
שלא לחנם נשפך הדם היהודי
שבא ואתא כל הנס היעודי
ואני חי עודי.

בשיר הגדול על מלחמת עמלק וישראל המשקף באופן סמלי את גורלנו בהווה הוא אומר:

ידי כי ארים באמונה בגואל
וגבר ישראל.
הספק כי יגבר וידי אסלק
וגבר עמלק.

בשיר זה מטיח המשורר דברים נגד אלה המבקשים „מענה ומצלב, לתצרוכת הלב". אלה הנכונים לשלוח לעזאזל את עמם כדי לספק את יצרם ההומאני. בעצם סערת ימי המלחמה בארץ־ישראל הופיעו שיריו ומאמריו כולם מלאי אמונה ותפילה לנצחון במערכות הקרב. המשורר לא סלד מפני המלחמה ומפני שפיכות הדמים הכרוכה בה למען הדוף את התנקשויות הזדון ולהגשים אידיאל בן אלפים שנה.

דוקא הוא, שלום, שלא כאותם מחכמי ישראל שהביאו את תורת ההומאניות שלהם מבתי־מדרש גרמניים כמו ר' בנימין, מ. בובר, ה. ברגמאן, מגנס וסיעתו, הכיר בצורך המלחמה כסיקול הדרך לקראת שלום אמתי. מאמריו היו חדורים הבנה רבה לדרישות השעה והוא כתב: „כל הכשרונות כל הכוחות ירתמו למרכבת המלחמה הזאת!". שיריו עודדו את הרוחות והוא גם כתב שיר הנקרא כ,יזכור' מודרני:

א־לוהים רחם את תפארת הבחורים ומחמל העלמות
אשר אמרנו המה יראו בנחמות
והנה בלעתם האדמה הזאת
והיא תובעת עוד.

והוא פונה לצור ישראל, אביר ישראל בקרב, בתפלה שיעודד את צבאותיו שנטשו את אתם ומחרשתם למען הגן על חייהם ולסוכך על נר הגאולה הרוטט מפני הרוחות המשתוללות:

השב הבל־פיך על אצבעותיהם הקרות
ולמד את ידיהם לירות.

אהבתו לעם ישראל הביאה אותו לידי הערצת קניניו, לידי אהבת מסורת עָברו המְפוֹאָרה ובִראש עומדת שבת מלכתא:

מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר ליום
ששטח על פני ימינו כגשר על פני תהום.

במחזה ,שבת העולם׳ העלה את השבת לגובה אוניברסלי וקיפל בה את חזון השלום העולמי.

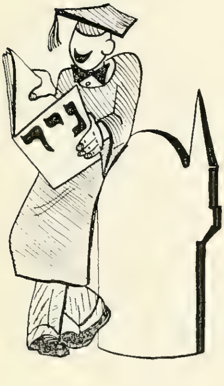
ש. שלום הוא משורר המעמקים. הוא קשוב אל המעין הזורם ממנו אליו. נפשו שלו היא ראי, שבה משתקפים כבאותה בריכה כל מראות העולם. היחיד הוא חלק מן הדור והדור בנוי קומות קומות של יחידים. לכן אין המשורר מרבה לנוע ולבקש מראות חדשים. לבו משדר אליו כל הדברים והצלילים. הוא עצמו הזמר והמזומר. הוא מצמיד את אזנו לאדמה ומקשיב לרזיה. בדמו שלו הוא רקע אדמה ושמי שמים. וזהו סוד הקשב הדרוך שבשירתו, הריכוז המגובש וחוסר־הנשימה שבביטויו. כל שירתו היא האזנה דרוכה. לכן שיריו הם מוסיקליים, אטומים ומצלצלים בנפש הקורא כענבל. הוא יצק את יינו התוסס בגביעים מוצקים. הוא עצמו בהזמינו את הקורא להיכנס אל פרדס שירתו אומר:

פה ירגיש את היקוד אשר פה יהר
שאגת המשברים שפה צוו ל ק ד ו ש.

חוש השמיעה המופרז שלו קלקל אצלו את חוש הריח. (עד כמה שאני יודע אין בשיריו של שלום שיר על פרחים, אהוביהם של המשוררים מאז ומעולם.) הדור חייב שמיעה, האזנה למעמקים, עמידה על המשמר.

עוד בשיר הראשון הפותח את ספרו מודיע המשורר את דרכו בשירה. שירתו רתוקה לקליטת רמזים מן הנופים הנעלמים:

ערב בהתלקח
ניצוצות בהר
הולך אחד מתוכי
אל נופי אל־שוב.
חגורו — עננה
תמהונו כיים
אני שח אחרי רוחו
עם דשא ודמי.

ולכן שירתו היא תמיהה מעמיקה גם בנוגע לעם וגם בנוגע ליחיד. פעמים הבטחון מתערער. האדם מתחיל לתהות על עצמו ולפשפש בחדרי חדרים של נשמתו:

פעמים לא אבטח במטה, באשה, בכסא, בנעל,
לא אדע כוסי אם יין מזוג בו או רעל.

במקום אחר הוא אומר: „מי אתה ראש הקודח ונשען על ידי?״. זהו ביעות האדם מעצמו. פחדן של העינים המעוקרות במלקחי הספק והפכחון ותוהות בחרדה על מסגרתן הריקה, על חורן המשווע. זוהי יראת האדם מעצמו, מין פחד שבוטא גם כן פעם על־ידי דוד פוגל: „אני נח הלילה על משכבי ובשרי כבהרת לבנה״. זהו פחד ראשוני של אדם ששוסע מעצמו והוא בוהה על נפשו שאבדה כל אמון ומבטח ועומד ערום מול מציאותו המיותמת חסרת הפירוש.

מעגלו של המשורר מתנודד בין שאר ואל שתחומיהם מעורבבים ושזורים זה בזה.

שאר ואל ·אל ושאר
סביב העולם טוו זר.
אי הכיעור ואי הפאר ?
שאר ואל אל ושאר.

אותם מאבקים שיש למשורר עם עצמו ועם העולם בשירה, הועתקו גם אל זירת הפרוזה שלו. אם יש משוררים בספרותנו שנשמת שירתם מלהטת גם בדברי הפרוזה שלהם הרי אחד מהם הוא ש. שלום. גם כאן קיימים אותם התרפקות וגעגועים על עולם האבות שלנו. אותו רגש חטא ובושה בעמידתנו כלפיהם הם הגדולים, אדירי האמונה השלמים ברוחם. אותה האש העצורה בעצמות המשורר ומלפדת את דבריו ואותו קשב אל עצמו בשירה מחלחלים ברומן „הנר לא כבה". כאן, כמו בפואימה „און בן פלא", המשורר חג מסביב לעצמו, מקלף את עצמו. ומנפתולי הפרט אתה שומע את חבוטו של הדור. הפרט לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא. בפרק אחד באותו רומן מתאר המחבר פגישה לא צפויה בארץ באישון לילה עם חסיד אחד ממכרי משפחתו באירופה. הדברים נסוכים יגון והרהורי תשובה. מצד אחד: אדם הרוס ומפולג, ומצד שני: אדם תקיף באמונתו ויצוק בטחון. האורח שואל לצפנת באיזה מנין הוא מתפלל וצפנת עונה שאינו מתפלל כלל. האורח מביט על ראשו של צפנת והנהו: חשוף. על הקירות — והנה אין מזוזה. אין א־לוהים בביתו של צפנת. האורח נושא את רגליו ובורח, הולך הלך ובכה וצפנת עולה למשכב ומתכרבל על מטתו באפלה.

כן, בלא אבוקת האמונה, בלי הרוח הגדולה שפיעמה בנפשות אבותינו אנחנו רק באפלה.

אהבת המשורר לעמו אינה יודעת גבולי שבטים אלא היא לופפת ברחמים כל פזורי ישראל. בשירו „עלי ענן מתימן" השכיל המשורר לתפוס את רוחם המיוחדת של יהודי תימן. קצב השיר מבטא את כיסופי הגאולה המפעמים ביהדות זו. שיר זה נקרא כמו ,לכה דודי' של ר' שלמה אלקבץ.

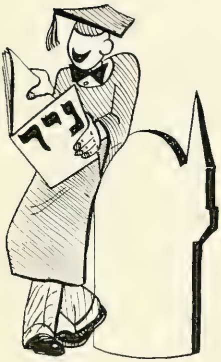
זכה המשורר שיבקעו עליו שחרי הגאולה והוא עודנו עומד איתן על משמרת שירתו ונושא דברו לדור נולד.

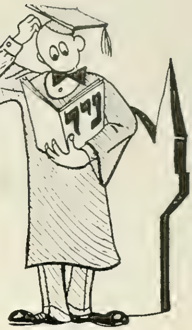
תולדות ספרותנו

לכבוד מר י. חורגין

מאת יהונתן יהודה סינגער

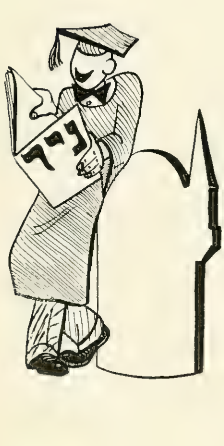
— „נא לשבת, בבקשה,
נתחיל בשעור הספרות החדשה!"
המורה בא, איה התלמידים?
החרוצים, המתמידים...
מה נלמד ועל מה נדבר,
על איזה ספור ועל איזה סופר?
הס! נשמע על תולדות חייו
ונבין מפעליו ויצירותיו.
הוא נולד בעירה או בכפר,
אביו היה רב או נגר.
למד והתעמק ושמו יצא לתהלה
בשעדין לא היה לבר־מצוה אפילו...
לבו נשא לכתוב על העירה
על זקן וזקנה, נער ונערה...
ועל דברי אהבה עד בלי די,
הלא המשורר הוא רומנטיקאי...
אך מוטב שנתחיל את העונה
באחד מבוני הספרות ראשונה.
שמו רמח"ל ובאיטליה נולד
כתב מחזות וקבלה למד.
בן־מנחם לפילוסוף גדול נחשב
ו„ירושלים" על־ידו נכתב.
סוגי ספרות אתם מבקשים,
הלא נתחדשו בימי ה„מאספים".
רנה"ו שר „שירי תפארת"
ובפדגוגיה „דברי שלום ואמת".
יצחק סטנוב משלים חקה
כמשלי שלמה ובן־סירא.
במשל ומליצה עסק בריל יואל,
חבר דקדוק לבני ישראל.

„באור" „ותלמוד לשון עברי" הגיש לעם
יהודה בן־זאב החכם.
אפרים לוצטו הרז הרוזיו,
ואלה "בניו" — „שירי זה"ב !"
„חפשי" ואפרתי הרהיבו את הגבול
ב„גמול עתליה" ו„מלוכת שאול".
שלמה לוויזון — בלשן ומליץ נפלא
ואף „מחקרי ארץ" לקוראים גלה.
פאפנהיים היה רגשני מאד
וזה מתגלה ב„כוסות" ועוד.
שלום הכהן „בכורי העתים" ערך,
והשכלה לאוסטריה העביר, אל תשכח !
רימינלי נסע מסעות לרב
וספר עליהן ב„משא בערב".
לפין השתמש בהרבה ניבים ישנים ומחודשים
מהתנ"ך התלמוד והמדרשים.
פריל וארטר בחסידים התלו
ומומים משונים בהם הטילו . . .
ר' נחמן קרוכמל ההיסטוריון
התפלסף ב„מורה נבוכי הזמן".
על פרשנות, יהדות ומחקר
החכם שד"ל הפיץ אור . . .
שפת מאיר הלוי קלה ונקיה,
תרגם פאוסט וכתב „יונה הומיה".
אד"ם הכהן בתורה וחכמה נמלא,
בווילנא למד ושר על ה„המלה"
מיכ"ל היה ליריקן
ושש פואמות הן „שירי בת־ציון"
ברוך השם הגענו עד הנה,
וכמעט עברה כבר העונה.
השנה נלמד על שלשה סופרים :
מאפו, יל"ג, ומנדלי מוכר ספרים.
אברהם מאפו האריך בעלילה
וכתב עברית בסגנון ישעיה.
יהודה ליב גורדון — הלא הוא יל"ג,
ממשל, משורר, ב„קוצו" לעג.
מנדלי כתב על אבות ובנים
ועל חיי ישראל ספרו ב„ספר הקבצנים"
השנה עברה והנה הבחינות
המורה יציין הגליונות.

יחיאל מיכל פינס כתב „ילדי רוחי"
וכו המאמרים: „החיים והיהדות" ו„ריב עמי"
„משוררי חבת ציון — בודאי חשובים,
ועליכם ללמוד בעל־פה ובכתובים...
יל"ג אמר: „הא לך עטי;
דוליצקי, ידידי, קום רש מקומי!"
ב„משאת נפשי" געגועיו הביע
מאנה המשורר לארץ שאליה לא הגיע...
השיר „ברכת הנרות" לשפירא,
נקרא אף היום בהנאה.
אימבר גם הוא בין המשוררים,
ושירתו „התקוה" היהודים שרים.
אבי הדבור העברי, מגדולי הבונים,
אליעזר בן־יהודה שערך גם עתונים.
דוד פרישמן, איש האשכולות,
תרגם, בקר, ספר מעשיות.
פרץ הפליא ב„עושה נפלאות",
ולנו נתן גם „שלש מתנות"
ב„בערב" מלחמה בין החדש והישן,
ופייארברג עצמו על שניהם נשען.
אחד־העם — פילוסוף הציונות,
תמיד תבע מרכז לרוחניות.
חיים נחמן ביאליק — שירתו מקור ברכה,
שערי יצירתנו פתח לרווחה...
שאול טשרניחובסקי ברפואה עסק,
ואף־על־פי־כן משירה לא פסק.
שנתים למדנו את כל „התורה",
מורנו יעקב חורגין ככה קבע.
ספרות לכל סוגיה,
דקדוקיה ופרטיה.
שיר, ספור ואגדה,
משל, מחזה ובלדה.
את אירופה לכל ארצותיה,
ציירו בעברית רוב סופריה.
ועד היום סופרים ומשוררים, תודה לקל
חיים ויוצרים בארץ־ישראל.

הרהורים ביום העצמאות

מאת לוי יוסף קורץ

מאורעות רבים מתרחשים במשך זמן מועט כשש שנים, מלחמות פורצות, אוכלוסיות נעתקות, מדבריות פורחים ומדינות חדשות נולדות. זו היא תקופה מלאת תנועה. שנויים יסודיים חלו בתקופה קצרה זו. אנשים, נשים, וטף מכל קצווי תבל מחוסרי בטחון, נטולי קרקע תחת רגלם וגג לראשם זכו סוף סוף להגיע לחוף מבטחים, ולהתחיל בחיים חדשים, חיים עצמאיים, במדינתם החדשה. רק מחונני רגש של אמונה ותקוה, סבלנות והתמדה, מצליחים לקצור פרי יגיעם בשמחה.

מלאו שש שנים לעצמאות ישראל. מלאו שש שנים להגשמת חזון דורות של עם מדוכא ונרדף. שש שנים אלה היו לישראל שנות בנין ויצירה שנות עליה וקליטה, שנים של יצירת עצמאות בכח מגן. יהודי יוצאי פולין וגלויות אחרות, לבם ירחב למראה שממות דורות הנהפכות למקור מחייה ולמראה חשיפת אוצרות טבע גנוזים במעמקי אדמתנו. כיצד מגיב יהודי, שפתאום נשתחרר מגלות של אלפים שנה ומבקר עתה בארץ אבות, ועולה לעיר הבירה, ירושלים, עיר הקודש, שאליה נכספה נפשו ונפש אבותיו?

אין זה מן הדברים הקלים לקלוט אוכלוסיה בשעה של מלחמה לעצמאות, לשלבה ולמזגה בתוך חיים של יהודים שתרבותם ודרך חייהם שונים כל כך, אולם ישראל עשתה זאת כי לשם כך היא נוצרה וזהו יעודה. בתקופה זו הכפילה ישראל את מספר תושביה שילשה ורבעה תוצרתה.

יום זה יום שמחה הוא לנו מחד גיסא אולם גם צער מאידך. שמחה לאלה שזכו וצער על אלה שלא זכו. מדינת ישראל הוקמה תוך מלחמה של מעטים נגד רבים, חלשים נגד חזקים, חלשים באמצעים אבל חזקים כברזל ברוחם וברצונם. והרצון והרוח נצחו את החיל והכח.

רבים מאלה שבדמם הקימו את המדינה אינם אתנו היום להשתתף בשמחת החג ולראות בצמיחת קרני המדינה אבל במיתתם ציוו לנו את החיים. עצמאות טעונה פיתוח, והחיים הוא של פיתוח המדינה, פריחתה ושגשוגה, אולם לא תמה המלאכה, את הקיים יש לבסס, לפתח ולקדם וזאת במעשים יומיומיים. המדינה משפיעה ברוחה על יהודי התפוצות. המדינה כבר כבשה לב אחינו בגולה והחזירה לנו עטרת מנוחה וקדושה שהטיבה את מצבנו. חובה מוטלת על כל אחד ואחד מאתנו לעזור ולתרום להכרת גודל המדינה.

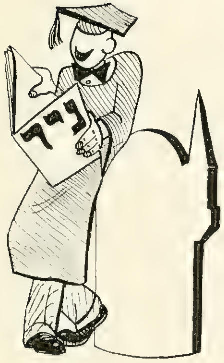
כבר אמרו חז"ל „אין ארץ ישראל נקנית אלא ביסורים" ואכן נתיסרו בניה־בוניה של המדינה בעבורה, ושילמו בדמים, דמים תרתי משמע. זוהי מן המפורסמות שאינן צריכה ראייה, שעצמאות מדינית מותנית בעצמאות כלכלית ולשתיהן אנחנו זקוקים ביותר. הלוואי שיהיו היהודים תומכים בדבר. יהיו לנו מעשי ראשונים מופת להמשיך דרכנו, דרך של הקרבה ומסירות ללא ליאות וללא יגיעה. אל לנו להסתפק בתמיכה מוסרית בלבד. הבה ונחלץ גם אנו לעבודה הגדולה, נטה שכמנו לסבול, לסבול עולה של מצוות בנין הארץ ויקיים כל אחד ואחד מאתנו את הפסוק בהושע: „וארשתיך לי לעולם".

מרק שגל — צייר הגלות

מאת חיים קלכהיים

מרק שגל נולד וחי בעיירה היהודית. שנות הילדות שבילה בוויטבסק הטביעו את חותמן וקבעו את דרכו האמנותית. כשנכנס הילד היהודי ל„חדר” נסחף היה על כנפי הדמיון לעולם אחר. בקראו את התנ”ך העביר עצמו לעבר ששקע, עבר אפוף גבורה, הדר, טרגיות וקידוש השם. ספורי העבר לא הוו מסכת הסטורית בלבד, או ספרוי מעשיות של ימים חלפו. עלילות התנ”ך היו חלק בלתי נפרד מן ההווה, כן הן היו גם העתיד המובטח. מה שהיה שוב יקום ויהיה. היסטוריה קדושה זו השתזרה במסכת חיי יום־יום. קשה היה לאמן היהודי שצמח וגדל מתוך קרקע הקהילה היהודית הישנה לשכוח את העולם האל־מציאותי אשר השאיר מאחריו. המשורר, או הצייר היהודי, איננו יכול להיות ריאליסטי. על ידי הכרתנו את העיירה על גווניה השונים יהיה בידינו להשיג את המפתח לחידת ציוריו הסוריאליסטיים. למרות היותו רוב ימיו בארצות זרות לא שכח את וויטבסק עיר מולדתו ברוסיה. אך היא מתגלה בתמונותיו כבחלום ולא במציאות. (עובדה זו תסביר מדוע בניגוד להשפעות חוץ התחזקה בו הנטיה לנושאים יהודיים.) והחלום חתום ובלתי מובן כל עוד לא מצאנו את הסמליות ואת המשמעות האסוציאטיבית שבו. באותו מצב יעמוד הצופה בפני אחת מתמונות שגל. פשר התמונה יובן ברגע שינתן ההסבר לחוויות הילדות העיקריות שנחרטו בזכרון הצייר. בכדי להבין את גישתו האמנותית הבה ונתבונן בכמה מתמונותיו.

„חתונה” (צוירה ב־1909), אחת מעבודות הציור הראשונות שלו, הנה קרובה לריאלסטיות. ממנה משתקף ההומור הטבעי והחיבה לעממיות. בין המשתתפים במצות שמחת חתן וכלה אנו נתקלים בדמותו של אחד ה„כלי־זמרים” הלבוש במדי צבא ישנים. כנראה אחד מ„חיילי ניקולי” שנחטף בילדותו לעבודת הצבא וחזר לעיירה אחרי כ”ה שנות שרות. הוא איננו יהודי ככל בני אחיו. האידיש השגורה בפיו מתובלת ברוסית ובוודאי שאיננו בקי גדול בקריאת הסידור. עדיין נתון הוא בהרגל לבישת המדים בימי חג ומועד. חתונה, אף היא מן המאורעות שיש בהם חגיגיות ובכן הוא לובש בגאווה את בגדי היקר שלו. טיפוס שני — שואב המים היהודי העובר ליד הקהל החוגג (מתוך תקוה שישליכו לתוך דלייו אגורות נחושת מחוקות...). דמויות שאר החוגגים עטופות בגדי כפריים, נעולי מגפים כבדים. בקיצור, טיפוסים מוכרים מן העיירה. תמונה מעין זו מעוררת בלב הצופה היהודי את הגעגועים לאותו עולם שופע חמימות ביתית. כל דמות משעשעת את העין. זוהי הראשונה מתמונות ה„חתונה” הרבות שציירו לאחר מכן.

מבחינה אחת אין יצירה זו מאפיינת את גישת שגל לביטוי רעיונותיו. כאן אין לפנינו סגנון „שגלי” מובהק כלומר — סוריאליסטי. הדמויות מהלכות על גבי הקרקע ואינן מרחפות בחלל. כאן אין אנו מוצאים את הסמלים הבאים וחוזרים ברוב יצירותיו כגון: פרה, ראש עגל, תרנגול וכינור.

ישנם מבקרים המסבורים שסמלים אלה בשעתם חרתו רושם עמוק בנשמת המשורר ומאז מופיעים מוטיבים אלה כחוט השני ברוב יצירותיו. סמלים אלה הנם הגבורים הראשיים בזכרונות הילדות. נושאים אלה מעורבים בדרך ישירה או עקיפה עם מאורעות שהטביעו את חותמם בנפשו. לו גם נניח שיש אמת בספורים הקשורים בפרה, בתרנגול או בכינור — הרי עדיין נמצאנו חסרים מדוע בכל זאת הם חוזרים ונשנים בתכנים השונים של התמונות?

היתה תקופה ששגל הושפע מן הקוביזם למרות התנגדותו לזרם זה. בעצמו אמר שאינו רואה מהי הטובה הצומחת לאמנות המושפעת מן המדע. תוך כדי התלבטותו והיאבקותו עם הקוביזם יצר נגד רצון „נשמת העיירה" שבו, יצירות קוביסטיות. „אני והכפר" (צוירה בשנת 1911) זוהי פשרה מוחלטת בין מסורת וויטבסק לקוביזם. המבנה — קוביסטי, התוכן — העיירה.

רוב תמונותיו של שגל הנן יהודיות לא בגלל נושאיהן אלא מפני הרוח היהודית הבוקעת ועולה מהן. דמויות „שגליות" אינן יהודיות רק במראן החיצוני, אלא מתוכן נשקפת נשמת היהודי.

הסוריאליסטיות שביצירותיו נובעת מתוך יחסו למיסטיקה. ברור שהאמן יצר בעצמו מושג חדש למיסטיקה לא זו השיגרתית, המקובלת... איש המיסתוריות מאמין בהכרה אל־מציאותית שאינה נתפסת ע"י החושים והשכל, אלא נובעת ומתפשטת ממקור ואור רוחני עליון. יש ולפעמים מוצא האמן כוחות בלתי שכליים הדוחפים אותו. לא תמיד אפשר לנתח את האימפולסים האמנותיים. הוא איננו יודע מה המריץ אותו להחליט מה שהחליט. רק לאחר המעשה הוא מגלה שיד נעלמה הדריכה אותו.

לסיום המאמר נצטט את דברי שגל:

„לעתים קרובות אמרתי לחברי האמנים, לסופרים לפילוסופים בני מדינות שונות, שספרים ותמונות אינם נוצרים ע"י מלים וצבעים, אלא גם בעזרת המצפון הנקי. רק הלב הטהור והנשמה הזכה יכולים להוליך אותנו אל דרך הטוהר של היצירות".

מעריב

מאת מאיר צבי קצפר

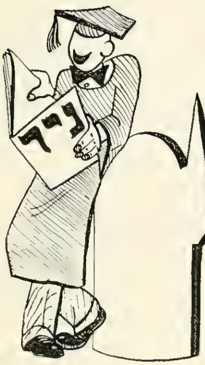
אחר יום ארוך בית הספר יורד יעקב לחדר המגורה. ביום יפה כל כך ישב יעקב ונמנם ורק עתה מתחיל הוא להתעורר. סוף סוף הגיע הזמן לצאת.

יעקב עולה במהירות, שתי מדרגות בפסיעה אחת. נכנס לבית המדרש ולחדר הבגדים שבתוכו ומתלבש (בבגדו החום הישן). כמעט עבר פלג המנחה וקרבה שעת מעריב. אנשים שיש להם זמן לבטן עומדים ומשוחחים ובחורים אחדים מתאספים ומחכים לתפילה.

רגש החובה מתעורר ביעקב. „חכה קצת, בצבור תתפלל, בכרו תשמע״. אך היצר דוחף „תתפלל בבית, אותו הדבר. מלבד זה מהר לצאת מכאן והמלט אחר ישיבה של יום שלם״. יעקב מתחיל ללכת לדלת, מביט מסביב. אפשר יתחילו להתפלל מיד וישאר לתפילה. הנה מישהו נגש אל הבימה. „יותר טוב במנין״. וכך עומד יעקב. לא האיש אינו עובר לפני התיבה. „יחכו מי יודע עד מתי״, כועס יעקב בלבו ויוצא. אחר יום של ישיבה ועבודה יש לו דחיפה עזה להתרחק מהמקום.

אך עובר יעקב דרך המפתן והאויר הזך חודר לריאותיו והוא נושם נשימה חזקה. „אה, מחיה נפשות״, ובפסיעות גדולות הוא מתרחק מהבנין. עובר הוא את הרחוב ומביט לאחוריו, לבנין, כאילו יוכל לראות את המתפללים בתוך בית המדרש, אם הם מתפללים. אבל כבר לא יחזור ואף על פי כן מרגיש מוסר כליות. „לא נכון היה לצאת, מה תרוויח? רגעים אחדים. בשל מה אתה ממהר? אין לך דבר חשוב שאתה מצפה לו. ומה אם תגיע בעשרה רגעים קודם? וודאי כבר קוראים ברכו״.

יעקב דוחה מחשבות אלו ומתחיל להרהר בעניני היום. הוא מגיע לרחוב השני ומביט מצד לצד. מבטו נופל על הבנינים הגדולים שמרחוק ורואה שורות של חלונות מבריקים באודם האור החוזר של השמש השוקעת. הוא עובר את הרחוב ומצידו האחד בניני עץ בעלי שתי קומות, רעועים ודלים, ומעבר הרחוב הוצצים בעד השמים בנינים גדולים וישנים. ולמטה ברחוב יעקב מרגיש כאילו היה עדיין בבית־המדרש. „חרפה שיצא״.

הבנינים אשר מסביב מעיקים עליו ומפסיקים את אור השמים, הקשר עם בורא האור. ומתוך לחץ הרחוב האפל נושא יעקב את עיניו לשמים האורים וכאילו עיניו נפקחות. הוא מביט בתמיה ופליאה. הוד ויופי שפוכים על פני השמים, יופי הנמצא רק עם דמדומי חמה הרוקמת בתכלת ובכסף העבים רשת של אודם וברקת ותולעת שני. כל הבנינים רכים ובהירים. נפש יעקב מתעוררת לאור השוקע. חשרת עבים ושפעת צבעים אורים. משתומם הוא למראה שלא יתואר וסופגו בלי מילים. ושפע רענן חדש ממלאו ומקרבו לבוראו. בלי הרגיש

בדבר מתחילות שפתותיו נעות וכל מלה ומלה מתוקה מדבש עולה מתהום נשמתו. „השמים מספרים כבוד א־ל ומעשה ידיו מגיד הרקיע... אין אומר ואין דברים... בכל הארץ יצא קום... לשמש שם אוהל...״

בזוך המראה מתעלה הוא מעל ענני הכבוד. ולרגע דק מן הדק, כחוט השערה נעשית נשמתו לחלק מהיופי, ועורגת ליחודו של עולם. הוא מתפלל ומתמלא רוממות המתנשאה עד כסא הכבוד. שואפת היא מעלה מעלה, למקור כל העולמים.

הנפש מתקדשת, מתטהרת. ופתאום ורפה המתח. זו היתה תפילה אמיתית. יחד עם צבא השמים, בשפת עבים, צבא מרום, שהתאספו לזמן זמרה התפלל. עם אל ענן שיבח כבודו.

ויעקב מעורר את נפשו להישאר במעמדם של מלאכי שרת אלו ולספוג מזיו המרומים. עובר הוא על פני בית מרזח ירוק וזול, אך בשמי אל... אבל מכיר הוא בהכרה גמורה שירד כבר מהשיא השניה עברה, ורגע הרושם העז הראשון לעבר שייך, והוא מתרחק ממנו.

מחזיק הוא בשולי הרגע בכל תוקף כדי שירידתו תהא לאט. מכיר הוא שכשיעבור טעמו ישוב לחיי יום יום הרגילים, המשעממים, התמידיים. אפשר פעם ישוב לשיאו, אך עתה בא הקץ לרגע. אמנם ההתעוררות היה מעריב לזכרון לעד.

ושננתם לבניך

מאת מרדכי יעקב שפיגלמן

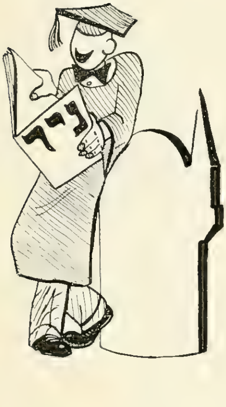
מוקדש לזכר נשמת אחי
הילד אפרים שלמה שפיגלמן ע״ה

התפתחות חנוך הקודש וחנוך החול בארצות הברית

ההיסטוריה מלמדת אותנו שהתפתחות מסויימת או מקרה מסויים הנובעים מתוך סיבות או תנאים ארעיים ממשיכים בקיומם ובהתפתחותם כל זמן שהסיבה או התנאים קיימים. היפוכו של כלל זה מתגלה לנו בהתפתחותו של החנוך היהודי הדתי ביחסו לחנוך החילוני בארצות הברית.

נחלק את ההתפתחות הזאת לשלש תקופות: תקופה ראשונה עם בוא דור המהגרים היהודים הראשון לארצות הברית. אנשים אלה באו כתוצאה מלחץ כלכלי בארצות מוצאם. אמנם הנוכם של המהגרים היה מושתת על בסיס מוצק של מנהגים ומסורת יהודית, על שמירת מצוות וידיעת התורה; אבל, התנאים הכלכליים בתחילת התקופה הזאת הכריחו את ההורים להקדיש את מלוא זמנם ומרצם לעבודה מפרכת, דבר שמנע מהם אפשרות להקפיד על חנוך בניהם באותה רוח בה חונכו הם בארצות מולדתם, אותה רוח שרצו אמנם להקנות גם לבניהם: חוסר תשומת־לב זו להדרכתו של הדור הצעיר, שנבעה מתנאים אוב־ייקטיביים, גרם לכך שבמקום לקבל חנוך יהודי רוחני מתוקן הופקרו להשפעת הרחוב, גם בצורתה החמרית הגסה ביותר.

הדור החדש בתקופה השניה, יצר לעצמו שאיפות חדשות, שהן שאיפות לדברים גשמיים. אנשי דור זה הפכו את מקור הפרנסה מאמצעי למטרה, כלומר, בעוד שאבותיהם היו אנוסים לעבוד ולא היתה להם הברירה לרכוש השכלה יהודית, היתה לאנשי הדור השני אפשרות יותר לקבלת חנוך יהודי, אולם אלה כבר לא רצו בו כי כבר הפכו את חיי הנוחיות ו״עשיית״ הרכוש למטרה בפני עצמה, ללא כל שאיפה להתפתחות רוחנית יהודית דתית.

הדור השלישי, שהוא בתקופה השלישית, הוא פרי חנוכו של הדור השני, אשר בימיו התפתחה שאיפה לגשמיות, שהרחיקתם מערכי הדת ומרוח היהדות. צרכי הפרנסה שגרמו לא פעם לעזיבת מנהגים או מצוות, הביאו להיעלמות הדת כגורם המהווה את עיקר החיים וכגורם המתווה את דרך החיים.

וכאן אנו מגיעים לעיקר. הדור השלישי שגדל בתנאים של מצב כלכלי משתפר והולך, בתנאי נוחיות מקסימלית, במקום להתקרב מחדש ליהדות ולהחזיר לה את מקומה הראוי לה בחיי יום־יום, התרחק ממנה. למרות השתפרות התנאים לא נתגלה אותו המפנה המקווה בהתפתחות, אלא היפוכו של דבר:

ההתרחקות מהיהדות ומערכים יהודיים נמשכת והולכת עד שהדבר מגיע לידי מצבים מגוחכים עגומים כגון הפיכת חג הבר־מצוה מחג כניסת למצוות ולמסגרת של מקיימי מצוות לחג חברותי החסר כל משמעות דתית. אותם מנהגי יהדות ששרדו, נותרו אף הם כמנהגים חיצוניים חסרי כל משמעות פנימית, שמטרתם לצאת כביכול ידי חובת יהדות. וכמובן שבמקום החנוך היהודי תפש את המקום החשוב החנוך החילוני הכללי, והחנוך היהודי נשאר בד׳ אמותיהם של המנהגים החיצוניים, מחוסרי כל תוכן וערך אמיתי.

ניתן להגיד, שרוח היהדות נתעוררה מחדש עם קום מדינת ישראל, אולם לא בכיוון דתי אלא בכיוון לאומי בלבד. וגם התעוררות זו היא מועטה באופן יחסי. מדינת־ישראל הזכירה לאותם האנשים את קיומו של העם היהודי ואת הצורך במקום ובמדינה לריכוז היהודים, אולם אלה ראו את המדינה כמדינה של יהודים אולם לא כמדינה יהודית, כלומר לא מדינה שרוחה יהודית, אלא מדינה שתושביה הם יהודים. וכמו כן הפכו את לימודי היהדות לחולין ושוב אינם לומדים חומש כתורת חיים, אלא כלימוד כל נושא חילוני אחר.

לאור המצב הזה, מוטלת החובה עלינו חניכי בית המדרש למורים, להקדיש את עצמנו לתפקיד של החדרת לימודי התורה במסגרת החנוך למקומם הראוי, להפכם ללימודים עיקריים, עד שייעשו גורם משפיע ופועל בחיי הדור הצעיר.

רק על ידי לימוד שיהיה בו מהכרת חשיבותה של הרוח, נוכל לקרב את הנוער היהודי באמריקה אל מסורת ישראל ולהצילו מן הריקנות ומטמיעה לאומית.

מורעות

Printed by: Twersky Bros., 1555 Macombs Road, Bronx 52, N. Y.